

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет здоров'я людини
кафедра психології та соціології

Плужник Д. П.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ
ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

2023

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет здоров'я людини

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра психології та соціології

(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи

освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр

(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 053 Психологія

(шифр і назва спеціальності)

Освітня програма «Психологія»

**на тему: «Психологічні особливості готовності дошкільника до
шкільного навчання в умовах воєнного стану»**

Виконала: здобувачка вищої освіти групи ПС-19д

Плужник Д. П.

Керівник: к. психол. н.

Волченко Л. П.

Рецензент:

професор кафедри педагогіки та
психології Харківського національного
університету внутрішніх справ,
д. психол. н., проф.

Мілорадова Н. Е.

Нормо-контроль:

д. психол. н., проф.

Лосієвська О.Г.

Завідувачка кафедри психології та соціології:

д. психол. н., проф.

Бохонкова Ю.О.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет _____ здоров'я людини _____
Кафедра _____ психології та соціології _____
Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ бакалавр _____
(бакалавр, спеціаліст, магістр)
Спеціальність _____ 053 Психологія _____
(шифр і назва)
Освітня програма _____ «Психологія» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувачка кафедри
психології та соціології
Бохонкова Ю.О.**

«22» лютого 2023 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ Плужник Дар'ї Павлівні

1. Тема роботи: «Психологічні особливості готовності дошкільника до шкільного навчання в умовах воєнного стану».

Керівник роботи: Волченко Л. П., доцент кафедри психології та соціології, затверджена наказом по університету від «22» лютого 2023 року, № 11/15.17

2. Строк подання студентом роботи 14 червня 2023 року

3. Вихідні дані до роботи: обсяг роботи – 58 сторінки (1,5 інтервал, 14 шрифт з дотриманням відповідного формату), список використаної літератури оформлюється згідно з бібліографічними нормами Ф-23.

4. Перелік питань, які потрібно розробити: проаналізувати наукові джерела із зазначеної проблематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження та провести дослідження; за допомогою методів математичної статистики обробити отримані результати; на основі результатів проведеного констатувального експерименту розробити практичні рекомендації щодо проблеми дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки (гістограми, діаграми)

6. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Волченко Л. П. – к. психол.н., доцент кафедри психології та соціології	26.05.2023 р.	03.06.2023 р.
2.	Волченко Л. П. – к. психол.н., доцент кафедри психології та соціології	04.06.2023 р.	11.06.2023 р.

7. Дата видачі завдання: 26.05.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми, завдань дослідження та розроблення плану кваліфікаційної роботи.	26.05.2023 р. – 30.05.2023 р.	
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	31.05.2023 р. – 03.06.2023 р.	
3	Підбір діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту.	04.06.2023 р. – 06.06.2023 р.	
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту та їх графічна презентація.	07.06.2023 р. – 08.06.2023 р.	
5	Розробка практичних рекомендацій щодо профілактики проявів агресії особистості у підлітковому віці.	09.06.2023 р. – 11.06.2023 р.	
6	Підготовка кваліфікаційної роботи до захисту.	12.06.2023 р. – 13.06.2023 р.	
7	Представлення роботи на зовнішню рецензію.	14.06.2023 р. – 15.06.2023 р.	
8	Перевірка роботи на академічний плагіат.	16.06.2023 р. – 18.06.2023 р.	
9	Захист роботи.	19, 20, 21.06. 2023 р.	

Здобувачка вищої освіти

Керівник роботи:

к. психол. н.

Плужник Д. П.

Волченко Л. П.

РЕФЕРАТ

Текст – 58 с., табл. – 5 , рис. – 5 , література – 62 дж., додатків – 4 .

У роботі представлено теоретико-методологічний аналіз вивчення проблеми психологічних особливостей готовності дошкільника до шкільного навчання в умовах воєнного стану. Надано психологічні особливості особистісного розвитку дошкільному віці.

Проведено емпіричне дослідження соціально-психологічної готовності дошкільника до навчання. Зроблено психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту.

Розроблено та презентовано практичні рекомендації щодо підготовки вихованців дошкільного віку до шкільного навчання, формування передумов до навчальної діяльності за допомогою ігрових завдань і вправ.

Ключові слова: АНАЛІЗ, ВИМОГИ, ВКАЗІВКИ, ДІЯ, ДИТИНА, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК, ДОШКІЛЬНИК, ЕКСТРИМАЛЬНІ УМОВИ, ЕМОЦІЇ, ЗАВДАННЯ, ЗНАННЯ, ІНТЕЛЕКТ, МОТИВАЦІЯ, МОТИВИ, НАВИЧКИ, НАВЧАННЯ, ОСОБИСТІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, ПОТРЕБИ, ПСИХІКА, РЕЗУЛЬТАТ, РОЗВИТОК, УМОВИ, ШКІЛЬНЕ НАВЧАННЯ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	10
1.1. Аналіз наукової літератури за проблемою дослідження	10
1.2. Психологічна характеристика особистості дошкільного віку	17
1.3. Особистісний розвиток дитини дошкільного віку в екстремальних умовах існування	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	29
2.1. Організація та хід емпіричного дослідження.....	29
2.2. Дослідження соціально-психологічної готовності дошкільника до навчання	30
2.3. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту.....	38
2.4. Практичні рекомендації щодо оптимізації готовності дошкільника до навчання в надзвичайних умовах	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Початок шкільного навчання у психологічному плані одна із складних періодів у житті кожної дитини. Змінюється все його життя – до дитини пред’являються нові вимоги, вона здійснює інші види діяльності. Напруженість цього періоду визначається тим, що з перших днів ставить перед учнями низку складних завдань та потребує максимальної мобілізації психологічних (когнітивних, емоційних, мотиваційних), психофізіологічних і фізичних потенціалів особистості.

У наш час дуже високі вимоги життя до організації виховання та навчання змушують шукати нові, більш ефективні психолого-педагогічні підходи, націлені на приведення методів навчання у відповідність до вимог життя. У цьому сенсі проблема готовності дошкільнят до навчання у школі набуває особливого значення.

З вирішенням цієї проблеми пов’язане визначення цілей та принципів організації навчання та виховання у дошкільних закладах (автори, хто досліджував проблему). Як зазначають дослідники, основною метою визначення психологічної готовності до навчання є профілактика шкільної дезадаптації.

Підготовка дітей до школи – завдання комплексне, що охоплює всі сфери життя дитини. Психологічна готовність до школи – лише один із аспектів цього завдання, але всередині цього аспекту виділяються різні підходи: дослідження, створені задля формування в дітей віком дошкільного віку певних умінь і навиків, необхідні навчання у школі; дослідження новоутворень та змін у психіці дитини; дослідження генезису окремих компонентів навчальної діяльності та виявлення шляхів їх формування; вивчення умінь дитини свідомо підпорядковувати свої дії заданому при послідовному виконанні словесних вказівок дорослого. Ці вміння пов’язують із здатністю оволодіння загальним способом виконання словесних вказівок дорослого.

Важливість теми полягає в тому, що успішність шкільного навчання багато в чому залежить від дошкільника до діяльності в абсолютно нових для нього умовах життя, що пред'являють йому нову систему вимог, що ставлять перед ним нові завдання.

У цей непростий час також потрібно звертати увагу на психоемоційний стан дошкільників, встановити з ними довірчі відносини, формувати відчуття безпеки та підтримки.

Об'єкт дослідження – дитина дошкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні особливості готовності дошкільника до шкільного навчання в умовах воєнного стану.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити психологічні особливості готовності дошкільника до шкільного навчання в надзвичайних умовах існування.

Відповідно до мети дослідження сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження.
2. Розглянути психологічні особливості особистості дошкільного віку.
3. Провести емпіричне дослідження готовності дитини до навчання у школі та проаналізувати результати констатувального експерименту.
4. Розробити практичні рекомендації щодо оптимізації готовності дитини дошкільного віку до навчання в надзвичайних умовах існування.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають: теорії про психологічну готовність дітей до школи (З. І. Білоусова, О.М. Леонтьєв, В.С. Мухіна, С. В. Буцкіна, Н. О. Головань, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, З. С. Карпенко, Н. І. Агафонова, Н. О. Бушкатова, Є. А. Большакова, Л. Л. Коломинський, І. В. Корякіна, Е. Карас, F. Kern і ін.); індивідуально-психологічні чинники, що впливають на успішність процесу навчання (В. А. Губін, Н. А. Марченко, В. Г. Казанська, В. П. Беспалько,

Г. Д. Кирилова, Д. І. Фельдштейн, І. Я. Лернер, Т. А. Шевченко та ін.) дослідження адаптації учнів до освітньої діяльності (А. А. Налчаджян, А. Г. Маклаков, С. Д. Максименко, Ю. З. Гильбух, І. О. Білан).

Для досягненні мети дослідження були використані такі **методи (методики) дослідження**: *теоретичні*: аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; *емпіричні*: бесіда, спостереження, тестування (Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Єрасека, (модифікація тесту А. Керна); Методика «Графічний диктант» Д. Б. Ельконіна; Методика «Лісенка» Г. Щур; Методика «Візерунок» Л.І.Цеханської.; *статистичні* та математичні методи обробки даних.

Теоретичне значення дослідження. Узагальнено концепції про психологічну готовність до школи. У дослідженні послідовно застосовано системний підхід, що дозволив виявити особливості дітей дошкільного віку в контекст поняття «психологічна готовність до школи».

Практичне значення дослідження. Отримані в ході дослідження результати та сформульовані на їх основі висновки, можуть бути використані вчителями, вихователями, дитячими психологами тощо. Презентована корекційна програма, що дозволяє професійно і системно підійти до проблеми готовності до школи, яка може бути рекомендована педагогам психологам.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Аналіз наукової літератури за проблемою дослідження

Під психологічною готовністю до шкільного навчання розуміється необхідний і достатній рівень психічного розвитку дитини для освоєння шкільної навчальної програми в умовах навчання в колективі однолітків.

Психологи, педагоги, фізіологи вивчають та обґрунтовують критерії готовності до шкільного навчання, сперечаються про вік, з якого найдоцільніше починати вчити дітей у школі. Образно психологічну готовність до шкільного навчання можна порівняти з фундаментом будівлі: хороший міцний фундамент – запорука надійності і якості майбутньої споруди [8].

В психології детальне опрацювання проблеми готовності до шкільного навчання, своїм корінням що йде з праць Л. С. Виготського, розглядається у роботах: Л. І. Божович, Д. Б. Ельконіна, Н. Г. Салмін, Т. А. Шевченко, Н. А. Стадненко, Н. А. Марченко.

У теоретичних роботах Л. І. Божович основний наголос робився на значення мотиваційної сфери у формуванні особистості дитини. З цих позицій розглядалася психологічна готовність до школи, тобто найважливішим визнавався мотиваційний план. Було виділено дві групи мотивів вчення [9]:

1) широкі соціальні мотиви вчення, чи мотиви, пов'язані «з потребами дитини на спілкуванні коїться з іншими людьми, у тому оцінці і схваленні, з бажаннями учня зайняти певне місце у системі доступних йому суспільних відносин»;

2) мотиви, пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, або «пізнавальні інтереси дітей, потреба в інтелектуальній активності та в оволодінні новими вміннями, навичками та знаннями» [9, с. 23].

Слід відзначити, що у дослідженнях Л. І. Божович, присвячених психологічній готовності до школи, нижчий актуальний рівень психічного розвитку, необхідного і достатнього для початку навчання в школі, було запропоновано новоутворення, назване як «внутрішня позиція школяра». Це психологічне новоутворення виникає на межі дошкільного і молодшого шкільного віку, чи у періоді кризи 7 років, і є сплав двох потреб – пізнавальної та потреби у спілкуванні з дорослими на новому рівні. Саме поєднання цих двох потреб дозволяє дитині включитися в навчальний процес як суб'єкт діяльності, що виражається у свідомому формуванні та виконанні намірів та цілей, або, іншими словами, довільній поведінці учня [13].

Обговорюючи проблему готовності до школи, Д. Б. Ельконін виділяв необхідні передумови навчальної діяльності. Аналізуючи ці передумови, він та його співробітники виділили такі параметри [19]:

- вміння дітей свідомо підкоряти свої дії правилу, що узагальнено визначає спосіб дії;
- вміння орієнтуватися на задану систему вимог;
- вміння уважно слухати того, хто говорить, і точно виконувати завдання, пропоновані в усній формі;
- вміння самостійно виконати необхідне завдання за візуально сприйманим зразком [19].

До найважливіших передумов автор відносив вміння дитини орієнтуватися на систему правил у роботі, вміння слухати та виконувати інструкції дорослого, вміння працювати за зразком та деякі інші. Всі ці передумови впливають із особливостей психічного розвитку дітей у перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку, а саме: втрата безпосередності у соціальних відносинах, узагальнення переживань, пов'язаних з оцінкою, особливості самоконтролю. Д. Б. Ельконін

підкреслював, що при переході від дошкільного до шкільного віку «діагностична схема повинна включати діагностику як новоутворень дошкільного віку, так і початкових форм діяльності наступного періоду» [23].

Вивчивши процес навчання дітей у початковій школі, Л. С. Виготський дійшов висновку: «До початку навчання писемного мовлення всі основні психічні функції, які у її основі, не закінчили і навіть ще почали цього процесу свого розвитку; навчання спирається на незрілі, тільки початківці перший та основний цикли розвитку психічні процеси» [15, с. 425].

Цей факт підтверджується іншими дослідженнями: навчання арифметиці, граматики, природознавства тощо. не починається у той момент, коли відповідні функції виявляються вже зрілими. Навпаки, незрілість функцій початку навчання – загальний і основний закон, якого одностайно наводять дослідження у всіх галузях шкільного викладання [31].

Розкриваючи механізм, що лежить в основі такого навчання, Л. С. Виготський висуває положення про «зону найближчого розвитку», яка визначається тим, чого дитина може досягти у співпраці з дорослим. Спираючись на дослідження з наслідування, Л. С. Виготський пише, що «наслідувати дитина може лише тому, що лежить у зоні її власних інтелектуальних можливостей», а тому немає підстав вважати, що наслідування не відноситься до інтелектуальних здобутків дітей. «Зона найближчого розвитку» набагато суттєвіше визначає можливості дитини, ніж рівень її актуального розвитку. У зв'язку з цим Л. С. Виготський вказував на недостатність визначення рівня актуального розвитку дітей з метою визначення ступеня їх розвитку. Він підкреслював, що стан розвитку ніколи не визначається лише його дозрілою частиною, необхідно враховувати і дозрілі функції, не тільки актуальний рівень, а й «зону найближчого розвитку», причому останньою відводиться чільна роль у процесі навчання. Навчати, за Виготським, можна і потрібно лише тому, що лежить у зоні найближчого розвитку. Саме ця дитина здатна сприйняти і саме це надаватиме на її психіку розвиваючий вплив [15].

Психологічна підготовка до навчання має ряд компонентів, і в кожній дитини вона індивідуальна у зв'язку з психічним розвитком. Проте освітні установи висувають до першокласників однакові вимоги з урахуванням нових методик, програм, підручників. Якщо дитина відповідає всім вимогам, то вважається, що вона психологічно готова до школи. Виходячи з цього, психологічна готовність дошкільнят – це необхідний психічний рівень розвитку дітей, який дозволяє їм ефективно пройти період адаптації до шкільних умов та вимог. Від рівня сформованості психологічної готовності залежить успішність навчальної діяльності:

- відношення кожного дошкільника до процесу навчання;
- повноцінний розвиток у всіх сферах діяльності;
- ставлення до дитини вчителів та однокласників;
- оцінка його здібностей батьками [37].

Якщо у дошкільників психологічна готовність не сформована, то виникає небезпека їхньої неуспішної шкільної діяльності. Це характеризується:

- зниженням впевненості або повної втрати у своїй можливості та здібності;
- заниженою самооцінкою;
- порушенням взаєморозуміння з батьками та контакту з педагогами;
- негативним ставленням до навчальної діяльності або повною відмовою ходити до школи [45].

З наукового погляду є кілька підходів до поняття «психологічна готовність до школи». Багато психологів виділяють такі складові успіху шкільної зрілості: емоційний, інтелектуальний та соціальний, особистісний (див. табл. 1.1).

Психологічна готовність одна із складових загальної готовності до дії, яка визначається психологічними факторами. У проблемі психологічної готовності виділяють загальну (завчасну, тривалу) та ситуативну (тимчасову)

готовність. Перша являє собою раніше набуті установки, знання, навички, уміння, мотиви діяльності.

Таблиця 1.1

Складові психологічної готовності до школи

Компоненти психологічної готовності	Змістова характеристика
Інтелектуальна готовність	наявність широкого кругозору та запасу знань; сформованість початкових умінь навчальної діяльності; аналітичне мислення (здатність розуміння ознак і зв'язків між явищами, здатність діяти за зразком) логічне запам'ятовування; розвиток дрібної моторики та сенсомоторної координації; вміння виділяти навчальне завдання.
Особистісна готовність	ухвалення нової соціальної позиції позитивне ставлення до школи, вчителів, навчальної діяльності; розвиток пізнавальних інтересів; довільне керування своєю поведінкою;
Соціально-психологічна готовність	гнучке володіння способами встановлення взаємовідносин; вміння підкорятися правилам та нормам вміння узгоджувати свої дії.
Емоційно-вольова готовність емоційна	стійкість розвиток емоційного передбачення; сформованість страху труднощів [11].

На основі її виникає стан психологічної готовності до виконання тих чи інших поточних завдань діяльності – ситуаційна готовність. Вона є актуалізацію, пристосування всіх сил, створення психологічних можливостей для успішних дій в даний момент. Ситуаційна готовність – це динамічний

цілісний стан особистості, внутрішня налаштованість на певну поведінку, мобілізованість усіх сил на активні та доцільні дії. Будучи цілісними утвореннями, загальна та ситуаційна психологічна готовність включає такі компоненти [50]:

- 1) мотиваційні (потреба успішно виконати поставлене завдання, інтерес до діяльності, прагнення досягти успіху тощо);
- 2) пізнавальні (розуміння обов'язків, завдання, оцінка її значущості, знання засобів досягнення);
- 3) емоційні (почуття відповідальності, впевненість в успіху, наснагу);
- 4) волевій (управління собою та мобілізація сил, зосередження на завданні, відволікання від впливів, що заважають, подолання сумнівів, хвороби) [50].

Для зарубіжних психологів шкільна зрілість означає досягнення такого рівня розвитку, коли дитина здатна самостійно брати участь у шкільному, передбачає розвиток педагогічної та психологічної готовності, тому що рівень розвитку умінь та навичок, як читання та письмо, не є ознакою психологічної готовності [59].

Дослідженнями цього питання займалися польські психологи (Michalak R., Misiorna E.), на думку цих авторів, дитина, що вступає до школи, повинна мати певні ознаки школяра: бути зрілим у розумовому, емоційному та соціальному відношеннях [60]. Велика кількість досліджень, присвячених готовності дитини до школи, проводиться у США. На думку деяких авторів, готовність до шкільного навчання часто розглядається як функція віку. Іншими словами, дитина, яка досягла певного віку, тим самим уже вважається готовою до школи. На противагу цій думці, Д. П. Озубел пропонує вважати готовність до школи функцією не віку, а поведінки, оскільки діти, що досягли певного віку, не рівні за темпом дозрівання і мають різний соціальний досвід [59].

Основною метою визначення психологічної готовності до навчання є профілактика шкільної дезаптації. Підготовка дітей до школи – завдання комплексне, що охоплює всі сфери життя дитини [48].

Психологічна готовність до школи – лише один із аспектів цього завдання, але всередині цього аспекту виділяються різні підходи:

- дослідження, спрямовані на формування у дітей дошкільного віку певних умінь та навичок, необхідних для навчання у школі.
- дослідження новоутворень та змін у психіці дитини.
- дослідження генези окремих компонентів навчальної діяльності та виявлення шляхів їх формування [32].

У всіх дослідженнях, незважаючи на відмінність підходів, визнається факт, що ефективним шкільне навчання буде лише в тому випадку, якщо першокласник має необхідні та достатні для початкового етапу навчання якості, які потім у навчальному процесі розвиваються та вдосконалюються [10].

Таким чином, психологічна готовність до школи передбачає сформованість основних компонентів навчальної діяльності, розумових та пізнавальних умінь: диференційованого сприйняття, пізнавальної активності, пізнавальних інтересів, сформованість довільності (пам'яті, уваги, мислення). Тобто дітей, які відповідають складеним критеріям, можна вважати готовими до шкільного навчання. Але, перш за все, необхідно пам'ятати, що під «психологічною готовністю до школи» розуміють не окремі знання та вміння, а їх певний набір, в якому повинні бути всі основні елементи, хоча рівень їх розвитку може бути різним. Розвиток сторін психіки – інтелектуальної, вольової, особистісної та соціальної говорять про психологічну готовність до школи.

1.2. Психологічна характеристика особистості дошкільного віку

Дошкільне дитинство – один із найважливіших етапів життя дитини. У цей період він активно пізнає навколишній світ, накопичує досвід і вчиться вибудовувати взаємини у різних сферах життєдіяльності. Важливим аспектом розвитку дошкільника є його соціалізація, обумовлена насамперед спілкуванням з дорослими та іншими дітьми [16].

Основним механізмом психічного розвитку є так звана соціальна ситуація, в якій зростає дитина. Це та конкретна форма значимих для дитини відносин, в яких вона перебуває з навколишньою її дійсністю (насамперед соціальною) у той чи інший період свого життя [20].

Соціальна ситуація розвитку – це вихідний момент всіх динамічних змін, які дозрівають у дитини протягом цього вікового періоду. Вона повністю визначає форми і шляхи розвитку дитини, види її діяльності, нові психічні властивості і якості, що набувають [29].

Кожен вік характеризується специфічною соціальною ситуацією розвитку. Тільки оцінивши соціальну ситуацію, ми зможемо з'ясувати та зрозуміти, як виникають та розвиваються ті чи інші психологічні новоутворення, які є результатом вікового розвитку дитини. Саме у рамках соціальної ситуації розвитку виникає та розвивається провідний тип діяльності.

Провідна діяльність являє собою діяльність дитини в межах соціальної ситуації розвитку, яка визначає виникнення і формування в неї основних психологічних новоутворень на цьому щаблі онтогенезу [35].

Провідною діяльністю дітей від трьох до шести років є ігрові взаємодії та сюжетно-рольові ігри, за допомогою яких вони моделюють людські стосунки та пізнають навколишній світ. В рамках провідної діяльності відбувається тренування та розвиток усіх психічних функцій дитини, що, зрештою, призводить до їх якісних змін. Дошкільний вік характеризується зростанням пізнавальної активності, наочного мислення та розвитку пам'яті та

сприйняття. У цьому віці дитина намагається логічно мислити, засвоювати знання з урахуванням пояснень, і навіть виконувати завдання з словесної інструкції [27, с. 93].

Формування сприйняття в дошкільному віці протікає у формі процесу розвитку і формування перцептивних дій. Сприйняття стає осмисленим, аналітичним і перетворюється на особливу пізнавальну діяльність дитини. Вона точніше оцінює колір, форму, величину, взаємне розташування предметів. Перцептивні процеси диференціюються, від конкретних маніпуляцій із предметами до інтеріоризації (перенесення практичних дій у внутрішній план на психічному рівні). Виділяються такі довільні дії як спостереження, розглядання, пошук. Водночас на перших етапах дитина не може самостійно зіставити еталон зі сприйманим предметом, для цього їй необхідна допомога дорослого [22].

Поряд із розвитком сприйняття в дитини розвивається й увага. Якщо на початку цього вікового періоду в дитини переважає мимовільна увага, то до 5-6 років прояв уваги має дедалі більш довільний характер. Вона стає опосередкованою, значно зростають концентрація, обсяг і стійкість уваги.

Дошкільне дитинство це найбільш сприятливий період у розвиток пам'яті. У молодшому дошкільному віці дитина не ставить за мету щось запам'ятовувати, її пам'ять має мимовільний характер. У період між 4 та 5 роками починає формуватися довільна пам'ять. Це відбувається у процесі виховання дитини та під час ігор. Ступінь запам'ятовування залежить від інтересів дитини. Діти краще запам'ятовують те, що викликає в них інтерес, при цьому вони спираються на зв'язки предметів і явищ, що наочно сприймаються. Надалі все більше поєднуючись з промовою і мисленням, пам'ять набуває інтелектуального характеру, формуються елементи словесно-логічної пам'яті. Пам'ять дошкільника є провідною функцією [18].

У процесі розвитку пізнавальної активності, у дошкільника змінюється процес мислення, який характеризується переходом від наочно-дієвого до наочно-образного. Виникають спроби пояснити явища, процеси, дитина

намагається створити повний і точний образ нового, для подальшого встановлення зв'язку між предметами та їхніми властивостями. Суттєвою особливістю розвитку мислення дитини віком від 3 до 6 років є те, що її перші узагальнення пов'язані з дією. [7].

У дошкільному віці основним засобом спілкування в дитини є мовлення. На думку психологів у цей період «мова для дитини стає рідною». Розвивається звуковий бік мовлення. Молодші дошкільнята починають усвідомлювати особливості своєї вимови. До кінця дошкільного віку завершується процес фонематичного розвитку мовлення. Інтенсивно зростає словниковий запас дошкільника. Дитина вчиться викладати свої думки зв'язно, логічно, міркування перетворюються на спосіб розв'язування інтелектуальних завдань, а мовлення стає знаряддям мислення і засобом пізнання.

Розвиток мислення дитини як впливає в розвитку її промови, а й зумовлює розвиток інших психічних пізнавальних процесів, зокрема і розвиток уяви. Період від 2 до 4 років характеризується переважанням репродуктивної уяви, що механічно відтворює отримані враження у вигляді психічних образів. Найчастіше уявлення уяви у період формуються в дитини мимоволі, спонтанно ситуації, де він перебуває. На наступному етапі розвитку від 4 до 6 років процес уяви стає довільним [7].

Виникнення активних форм уяви пов'язані з спонукаючою ініціативою із боку дорослого [49].

Це період початкового становлення особистості, у процесі якого виникає емоційне передбачання наслідків своєї поведінки, самооцінка, ускладнення та усвідомлення переживань, збагачення новими увствами та мотивами емоційно-потребової сфери [24].

Центральними новоутвореннями цього віку вважатимуться підпорядкування мотивів і самосвідомість.

Самооцінка з'являється в другій половині періоду на основі суто емоційної самооцінки («Я добрий, бо вмю робити те й те, бо слухаюся дорослих» тощо) і раціональної оцінки чужої поведінки. Дитина набуває

спочатку вміння оцінювати дії інших дітей, а потім - власні дії, моральні якості та вміння [1]. Загалом самооцінка дошкільника дуже висока, що дає змогу йому освоювати нові види діяльності, без сумніву і страху включатися в заняття навчального типу. Згідно з дослідженнями, самооцінка дитини формується головним чином залежно від очікувань батьків. Якщо оцінки та очікування в сім'ї не відповідають віковим та індивідуальним особливостям дитини, її уявлення про себе виявляться спотвореними [24].

Важливим особистісним механізмом, що формується у дошкільному віці, вважається підпорядкування мотивів. Саме з цими змінами у мотиваційній сфері дитини пов'язують початок становлення її особистості. Вже в молодшому дошкільному віці дитина відносно легко може прийняти рішення щодо вибору одного предмета з кількох, не реагувати на привабливий предмет. Регулювати поведінку дошкільнику допомагає образ іншої людини (дорослого, однолітка). Спочатку дитині необхідно, щоб хтось контролював її поведінку, т.к. залишившись один, він веде себе більш імпульсивно та вільно. Потім, у міру розвитку уявлень, він починає стримуватися при уявному контролі [34].

Слід зазначити, що протягом трьох років (від 3 до 6 років) відбувається як розвиток психічних процесів, а й змінюється зміст провідної діяльності дошкільника. На перших етапах онтогенезу гра дитини носить характер наслідування дій дорослої людини, не пов'язаного з конкретною ситуацією, тобто. Основним її змістом є маніпулювання предметами світу дорослих людей. Далі ігрові взаємодії виявляють соціальну спрямованість: дитина набуває досвіду соціальної поведінки, намагаючись у грі «приміряти» він ту чи іншу соціальну роль [4].

Особливості соціально-психологічного розвитку на цьому віковому етапі визначають хід формування компетентностей. Поступове дозрівання пізнавальних процесів, формування самооцінки, ієрархії мотивів, пізнавальних інтересів, потреби у соціальній взаємодії – все це створює основу

для ефективної реалізації компетентнісного підходу в рамках провідної (ігрової) діяльності з дітьми дошкільного віку.

1.3. Особистісний розвиток дитини дошкільного віку в екстремальних умовах існування

Для більш детального вивчення надано загальну змістовну характеристику понять:

– Екстремальна ситуація (від лат. *extremus* - крайній, критичний) - це раптова ситуація, яка є небезпечною для людини або сприймається нею як тривожна обстановка.

– Екстремальна ситуація воєнного конфлікту (від лат. *militum* - військовий) - це навмисні, навмисно створювані, небезпечні, критичні умови для життя людини та її існування [3].

Розвиток дитини дошкільного віку в екстремальних умовах існування може бути складним та впливати на її психологічний стан.

Основними факторами, які можуть впливати на розвиток дитини в таких умовах, є [12]:

1. Стрес. Діти, які перебувають у екстремальних умовах, можуть відчувати постійний стрес. Це можуть бути стресові ситуації, пов'язані з конфліктами, небезпекою, нестабільністю тощо. Стрес може впливати на психічне і емоційне благополуччя дитини і може мати наслідки для її розвитку.

2. Брак доступу до основних ресурсів. У екстремальних умовах, наприклад, під час війни, природних катастроф, діти можуть бути позбавлені доступу до основних ресурсів, таких як достатнє харчування, вода, освіта, медичний догляд тощо.

3. Втрата рідних або розлука з родиною. В екстремальних умовах діти можуть стикатися з втратою рідних людей або розлукою з родиною. Це

може викликати емоційну травму та вплинути на їхній емоційний стан, соціальну адаптацію.

4. Відсутність «нормального» дитинства. Діти, які перебувають у екстремальних умовах, можуть бути позбавлені можливості насолоджуватися нормальним дитинством. Вони можуть бути позбавлені можливості гратися, отримувати освіту, розвивати свої інтереси та навички, що впливає на їхній розвиток і самооцінку.

Діти, які живуть в умовах воєнного конфлікту, виявляються заручниками складної ситуації. Будучи найбільш незахищеними верствами населення, вони найгостріше реагують на процеси адаптації, опинившись у складній ситуації. Така ситуація змушує дошкільника адаптуватися до неї, однак при цьому можуть відбуватися порушення в розвитку однієї з основних сфер для цього віку, а саме емоційної сфери. Погіршення психоемоційного стану дитини відбувається внаслідок постійного переживання нею емоцій негативної модальності (страх, сум, гнів тощо). Однак слід пам'ятати, що не тільки військова екстремальна ситуація впливає на виникнення психогенних порушень у дитини, а й індивідуально-психологічні особливості особистості дошкільника також здатні впливати на емоційні реакції і стани, які проявляються. Порушуючи нормальне життя дитини, психічна травма, яку дитина відчуває, виявляється для неї складною травматичною подією [28].

Будь-яка екстремальна ситуація містить у собі травматичний вплив на організм людини в цілому. Говорячи про вплив воєнної стану на організм дитини, ми зазначаємо, що ці напружені події, які мають сильний несприятливий вплив, вимагають від дітей особливих зусиль для подолання наслідків цього впливу. Особливо гостро і водночас досить чутливо реагує емоційна сфера дитини. Перебуваючи тривалий час у пролонгованій травматичній події (у даному випадку – тривалі воєнні дії), діти зазнають не лише емоційного стресу, травматичного стресу, а й посттравматичного стресового розладу.

Дитина дошкільного віку через свої вікові характеристики ще здатна проводити самостійну психологічну переробку негативного впливу військової ситуації. Це з тим, що у цьому віці психіка дитини, будучи незрілою, ще здатна протистояти негативним чинникам зовнішнього впливу. Тому ми можемо говорити, що дитина є не захищеною від несприятливого впливу екстремальної військової ситуації.

Ситуація воєнного конфлікту є стресовою подією для дітей і викликає в них постійний комплекс негативних емоцій. Перебуваючи в таких умовах, діти починають відчувати три взаємопов'язані компоненти [38]:

- 1) загрозу, що діє на відстані;
- 2) оцінювання та емоційне переживання цієї загрози;
- 3) фізіологічні та соматичні наслідки цих переживань [38].

Тривале емоційне переживання здатне прийняти стабільний стан і навіть тоді, коли ситуація нормалізується, емоційне перенапруження не слабшає, а продовжує негативно впливати на організм, тим самим розлаштовуючи діяльність внутрішніх органів і систем. Можливі появи змін у нормальному функціонуванні серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, імунної системи тощо [40].

Травматичний стрес є ще одним із феноменів, що виникають у дітей, які проживають в умовах воєнного конфлікту. Травматичний стрес є однією з форм стресової реакції, внаслідок якої відбувається особлива взаємодія людини з навколишнім світом.

Особливу увагу слід приділити характеристиці подій оточуючого дітей світу для більш повноцінного розуміння причин подібних подій. Коли дитина бачить, як унаслідок воєнних дій руйнуються будинки, гинуть люди, вона сама перебувала на межі смерті, тривале відчуття сильних акустичних ефектів (вибух снарядів, гул техніки, крик людей), вимушене перебування в мінімальних умовах для існування (підвалах), все, що сталося з дитиною, не залишається безслідним для її психологічного здоров'я.

Прикладами подібного роду досліджень є роботи арабських учених: Alyaa Ahmed, Bashir Al-Rashidi, Ghassan Jacob, S.A. Jabbar, H.I. Zaza, у яких вони показують, що найсильнішими чинниками, які впливають на психіку дитини в Сирійській війні, є: Alyaa Ahmed. Zaza, у яких вони показують, що найсильнішими факторами, які впливають на психіку дитини в Сирійській війні, є [61]:

- 1) важкі форми фізичного насильства, які відбувалися на очах у дитини;
- 2) шум снарядів, які вибухають;
- 3) напруга від принизливого поводження в сім'ї та школі.

Вченими зазначається, що пряме перебування на території військового конфлікту сприяє тому, що у дітей спостерігаються гостро виражені ознаки ПТСР. Вони переживають серйозні складнощі в процесі адаптації до нових умов життя. Екстремальні ситуації, що виникають в умовах воєнного конфлікту, спричиняють у дітей травматичні стресові порушення, оскільки діти постійно відчують загрозу власному життю, життю батьків, братів, сестер, бабусь, дідусів. Перевантажуючи психологічні, фізіологічні, адаптаційні можливості дитини, стрес стає травматичним, тобто викликає психологічну тривогу. Через стан постійного напруження, спричиненого воєнними діями, дитина перестає бачити життєву перспективу, тому що вона не знає, що на неї чекає через хвилину, годину, день, втрачається інтерес до раніше привабливої діяльності. Психотравмувальні події можуть стати для дитини причиною зупинки особистісного розвитку [58].

Серед найпоширеніших симптомів у дітей із психологічною травмою, отриманою внаслідок катастрофи або нещасного випадку, У. Юла і Р. М. Вільямс виділяють такі:

- 1) складність сепарації;
- 2) порушення сну;
- 3) порушення комунікації з батьками та однолітками;
- 4) зниження рівня когнітивних процесів;
- 5) поява нав'язливих думок, настороженості та підозрливості;

- б) поява страхів;
- 7) підвищення рівня тривожності, можливе виникнення паніки;
- 8) поява почуття провини [62].

Інтенсивний страх, тривога, розгубленість і безпорадність є одними з ключових емоційних станів у дітей, які проживають в умовах воєнного конфлікту. Реагування дитини на травматичну подію багато в чому залежить як від розвиненості нервової системи, психологічної зрілості, так і від рівня когнітивних здібностей і темпераментальних особливостей.

Можна зробити висновок, що перебуваючи в екстремальній воєнній ситуації, діти переживають емоційні стани негативної модальності. А саме, головним емоційним станом дітей дошкільного віку є страх. Теоретичний аналіз цієї проблематики свідчить про необхідність постійного психологічного супроводу дітей дошкільного віку внаслідок пережитих ними психотравмуючих воєнних подій.

Незважаючи на всі фактори, що впливають на дошкільників, діти виявляють неймовірну стійкість та адаптаційні здібності. Нижче описані деякі можливості для сприяння розвитку дитини в екстремальних умовах [46]:

1. Забезпечення безпеки і захисту. Важливо створити безпечне середовище для дитини, де вона може відчувати захищеною. Це включає фізичну безпеку, а також психологічну підтримку.
2. Забезпечення основних потреб. Дитині потрібно забезпечити достатнє харчування, воду, одяг і медичний догляд. Це створить сприятливі умови для її фізичного розвитку і здоров'я.
3. Підтримка емоційного благополуччя. Важливо створювати умови для вираження емоцій і надавати підтримку дитині у важкі часи. Це може бути через розмови, розважальні заняття, малювання або інші форми творчості.
4. Забезпечення освіти та розвитку. Якщо можливо, намагайтеся забезпечити доступ до освіти, хоча б базового рівня. Це допоможе дитині розвивати свої навички і здібності.

5. Підтримка соціальної взаємодії. Сприяйте можливостям для дитини взаємодіяти з іншими дітьми та дорослими, будувати соціальні навички і розвивати емоційну зв'язок [42].

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

Проаналізувавши проблему дослідження готовності дитини до школи, можна зробити висновок, що готовність до школи – це сукупність морфофізіологічних й психічних особливостей дитини старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішний перехід до систематичного організованого шкільного навчання. Тобто, це не окремі знання та вміння, а їхній певний набір, у якому мають бути присутні всі основні елементи, хоча рівень їхнього розвитку може бути різний. Розвиток сторін психіки – інтелектуальної, вольової, особистісної та соціальної говорять про психологічну готовність до школи.

Психологічна готовність до шкільного навчання визначається перш за все для виявлення дітей, не готових до шкільного навчання, метою проведення з ними розвиваючої роботи, спрямованої на профілактику шкільної неуспішності та дезадаптації.

Дошкільний вік – це період розвитку дитини від 3 до 6 років, коли вона поки що не ходить до школи, але вже відчуває світ навколо себе та поступово набуває навичок і навчається новому.

Проаналізувавши психологічну наукову літературу було виділено особливості психологічного розвитку дошкільників, а саме:

1. Розвиток мовлення: в цьому віці дитина активно вивчає мову і починає формувати свою мовленнєву компетенцію. Вона поступово засвоює нові слова, вчиться будувати прості речення і виражати свої думки.

2. Розвиток соціальних навичок: дошкільний вік відіграє важливу роль у формуванні соціальних навичок дитини. Вона вчиться взаємодіяти з іншими дітьми, розвиває навички співпраці, вчиться ділитися і виконувати правила.

3. Зростання самостійності: дошкільники активно розвивають свою самостійність. Вони навчаються самостійно вдягатися, робити прості домашні обов'язки, виконувати прості інструкції і приймати рішення.

4. Розвиток фантазії і творчості: в цьому віці дитина активно грається, використовуючи свою уяву і фантазію. Вона може придумувати рольові ігри, будувати конструкції, малювати і творити.

5. Розвиток пізнавальних навичок: дошкільний вік є часом активного пізнання навколишнього світу. Діти цього віку починають цікавитися природою, тваринами, числами, літерами і поступово набувають початкові знання.

6. Емоційний розвиток: в дошкільному віці діти поступово навчаються розпізнавати і виражати свої емоції. Вони можуть відчувати радість, горе, образ, страх та інші почуття і навчаються взаємодіяти з ними.

Особистісний розвиток дитини дошкільного віку в екстремальних умовах існування суттєво впливає на належне формування її особистості. Інтенсивний страх, тривога, розгубленість і безпорадність є одними з ключових емоційних станів у дітей, які проживають в умовах воєнного конфлікту. Реагування дитини на травматичну подію багато в чому залежить як від розвиненості нервової системи, психологічної зрілості, так і від рівня когнітивних здібностей і темпераментальних особливостей.

Можна зробити висновок, що перебуваючи в екстремальній воєнній ситуації, діти переживають емоційні стани негативної модальності. А саме, головним емоційним станом дітей дошкільного віку є страх. Теоретичний аналіз цієї проблематики свідчить про необхідність постійного психологічного супроводу дітей дошкільного віку внаслідок пережитих ними психотравмуючих воєнних подій.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Організація та хід емпіричного дослідження

На підставі теоретико-методологічного аналізу щодо дослідження формування психологічної готовності дітей до навчання в школі було проведено емпіричне дослідження, метою якого є виявлення рівня психологічної готовності дошкільнят до навчання в школі.

Вирішення поставленої мети зумовило постановку таких емпіричних завдань:

1. На основі проведеного теоретичного аналізу підібрати методики для проведення емпіричного дослідження, а також сформуванати цільову вибірку, що відповідає певним вимогам;

2. Виявити готовність дошкільників до шкільного навчання.

У дослідженні взяли участь дошкільнята у віці 6-7 років з згоди батьків. Загальна кількість вибірки: 30 осіб, із них 13 хлопчиків та 17 дівчаток.

Аналіз психологічних джерел визначає, що на побудову емпіричної роботи впливає сукупність принципів, що відображають загальні вимоги до проведення та організації дослідження. В проведеному дослідженні було проведено роботу з використанням психологічних принципів:

- принцип системного підходу, який орієнтує дослідження на розкриття об'єкта як цілісного об'єкта, виділення його внутрішніх відносин і зв'язків;

- принцип особистісного підходу, який передбачає ставлення до дошкільника як особистості, як самосвідомого суб'єкта індивідуального

розвитку, як до суб'єкта, здатного до особистісного та інтелектуального розвитку;

– принцип діяльнісного підходу, пов'язаного з фундаментальним науковим положенням про те, що розвиток особистості відбувається в процесі здійснення діяльності. Діяльнісний підхід сприяє розкриттю засобів і цілей, а також результатів психологічної роботи з урахуванням проведення діагностики особливостей психологічної готовності до навчання в школі та ігрових навичок з використанням психодіагностичних методик [51].

Для виявлення психологічної готовності до навчання у школі та ігрових навичок були використані такі психологічні методики:

1. Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Єрасека, (модифікація тесту А. Керна);
2. Методика «Графічний диктант» Д. Б. Ельконіна;
3. Методика «Лісенка» Г. Щур;
4. Методика «Візерунок» Л.І.Цеханської.

2.2. Дослідження соціально-психологічної готовності дошкільника до навчання

Для дослідження готовності дошкільників до навчання обрані наступні методики дослідження:

- 1. Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Єрасека, (модифікація тесту А. Керна) [41].**

Тест виявляє загальний рівень психічного розвитку, рівень розвитку мислення, вміння слухати, виконувати завдання за зразком, довільність психічної діяльності.

Тест складається з 4-х частин:

- тест «Малюнок людини» (чоловічої фігури);

- копіювання фрази з письмових букв;
- змальовування точок;
- опитувальник.

Тест «Малюнок людини». Завдання:

«Тут (показується де) намалюй дядю, як ти вмієш». Під час малювання неприпустимо поправляти дитину (««ти забув намалювати вуха»), дорослий мовчки спостерігає.

Оцінювання:

1 бал: намальована чоловіча постать (елементи чоловічого одягу), є голова, тулуб, кінцівки; голова з тулубом з'єднується шиєю, вона не повинна бути більше тулуба; голова менше тулуба; на голові – волосся, можливий головний убір, вуха; на обличчі – очі, ніс, рот; руки мають кисті з п'ятьма пальцями; ноги відігнуті (тобто є ступня або черевик); фігура намальована синтетичним способом (контур цільний, ноги і руки як би ростуть з тулуба, а не прикріплені до нього).

2 бали: виконання всіх вимог, крім синтетичного способу малювання, або якщо присутній синтетичний спосіб, але не намальовані 3 деталі: шия, волосся, пальці; обличчя повністю промальовано.

3 бали: фігура має голову, тулуб, кінцівки (руки і ноги намальовані двома лініями); можуть бути відсутніми: шия, вуха, волосся, одяг, пальці на руках, ступні на ногах.

4 бали: примітивний малюнок з головою і тулубом, руки і ноги не промальовані, можуть бути у вигляді однієї лінії.

5 балів: відсутність чіткого зображення тулуба, немає кінцівок; каракулі.

Копіювання фрази з письмових букв. Завдання:

«Подивися, тут щось написано. Спробуй переписати так само тут (показати нижче написаної фрази), як зможеш».

На аркуші напишіть фразу великими літерами, перша буква – заголовна:
Він їв суп.

Оцінювання

1 бал: добре і повністю скопійований зразок; букви можуть бути трохи більше зразка, але не в 2 рази; перша літера – заголовна; фраза складається з трьох слів, їх розташування на аркуші горизонтальне (можливо невелике відхилення від горизонталі).

2 бали: зразок скопійовано розбірливо; розмір букв і горизонтальне положення не враховується (літери можуть бути більші, рядок може йти вгору або вниз).

3 бали: напис розбит на три частини, можна зрозуміти хоча б 4 літери.

4 бали: зі зразком збігаються хоча б 2 букви, розрізняється рядок.

5 балів: нерозбірливі каракулі, черкання.

Змальовування точок. Завдання:

«Тут намальовані точки. Спробуй намалювати поруч такі ж».

У зразку 10 точок знаходяться на рівній відстані одна від одної по вертикалі і по горизонталі.

Оцінювання

1 бал: точне копіювання зразка, допускаються невеликі відхилення від рядка або стовпця, зменшення малюнка, неприпустимо збільшення.

2 бали: кількість і розташування точок відповідають зразку, допускається відхилення до трьох точок на половину відстані між ними; точки можуть бути замінені кружечками.

3 бали: малюнок у цілому відповідає зразку, по висоті або ширині не перевершує його більше, ніж у 2 рази; число точок може не відповідати зразку, але їх не повинно бути більше 20 і менше 7; допустимо розворот малюнка навіть на 180 градусів.

4 бали: малюнок складається з точок, але не відповідає зразку.

5 балів: каракулі, чіркання.

Після оцінки кожного завдання всі бали сумуються. Якщо дитина набрала в сумі за всіма трьома завданням:

- 3-6 балів – у неї високий рівень готовності до школи;
- 7-12 балів – середній рівень;

- 13 -15 балів – низький рівень готовності, дитина потребує додаткового обстеження інтелекту та психічного розвитку [41].

Опитувальник. Виявляє загальний рівень мислення, кругозір, розвиток соціальних якостей. Проводиться у вигляді бесіди «питання-відповідь». Завдання може звучати так: «Зараз я буду задавати питання, а ти постарайся відповісти на них». Якщо дитині важко відразу відповісти на питання, можна допомогти їй декількома навідними питаннями. Відповіді фіксуються в балах, потім сумуються (див. Додаток А).

2. Методика «Графічний диктант» Д. Б. Ельконіна [36].

Ціль: методика призначена для дослідження орієнтування у просторі. З її допомогою також визначається вміння уважно слухати і точно виконувати вказівки дорослого, правильно відтворювати заданий напрям лінії.

Інструкція: Дитина отримує аркуш у клітинку з намальованими на ньому одна під одною чотирма крапками (кожна наступна – на 4 клітинки вниз). Спочатку дитині дається попереднє пояснення: «Зараз ми з тобою будемо малювати різні візерунки. Потрібно постаратися, щоб вони вийшли красиві та охайні. Для цього слід уважно слухати мене, я говоритиму, на скільки клітинок і в який бік ти маєш проводити лінію. Проводь тільки ту лінію, яку я скажу. Наступну лінію потрібно починати там, де закінчилась попередня, не відриваючи олівець від аркуша». Після цього дитина з допомогою дорослого з'ясовує, де в неї права, а де ліва рука. Дорослий показує на зразку, як проводити лінії вправо і вліво. Потім починається малювання тренувального візерунка [36].

«Починаймо малювати перший візерунок. Постав олівець на найвищу крапку. Увага! Малюємо лінію: одна клітинка вниз. Не відриваємо олівець від паперу. Тепер одна клітинка вправо. Одна клітинка вгору. Одна клітинка вправо. Одна клітинка вниз. Одна клітинка вправо. Одна клітинка вгору. Одна клітинка вправо. Одна клітинка вниз. Далі продовж цей візерунок сам».

При диктуванні робляться досить довгі паузи. На самостійне продовження візерунка дитині дається 1–1,5 хвилини. Під час виконання

тренувального візерунка дорослий допомагає малюку виправити допущені помилки. В подальшому контроль знімається [36].

«Тепер постав олівець на наступну крапку. Увага! Одна клітинка вгору. Одна клітинка вправо. Одна клітинка вгору. Одна клітинка вправо. Одна клітинка вниз. Одна клітинка вправо. Одна клітинка вниз. Одна клітинка вправо. А тепер продовжуй малювати цей візерунок сам».

«Постав олівець на наступну крапку. Увага! Три клітинки вгору. Дві клітинки вправо. Одна клітинка вниз. Одна клітинка вліво (слово «вліво» виділяється голосом). Дві клітинки вниз. Дві клітинки вправо. Три клітинки вгору. Дві клітинки вправо. Одна клітинка вниз. Одна клітинка вліво. Дві клітинки вниз. Дві клітинки вправо. Три клітинки вгору. Далі продовжуй сам».

«Тепер постав олівець на найнижчу клітинку. Увага! Три клітинки вправо. Одна клітинка вгору. Одна клітинка вліво. Дві клітинки вгору. Три клітинки вправо. Дві клітинки вниз. Одна клітинка вліво. Одна клітинка вниз. Три клітинки вправо. Одна клітинка вгору. Одна клітинка вліво. Дві клітинки вгору. Тепер продовжуй малювати сам» (див. Додаток Б).

3. Методика «Лісенка» Г. Щур [30].

Психолог В. Г. Щур дещо спростила методику проведення тесту, адаптувавши його під дошкільнят та першокласників. В результаті стало менше блоків (5–6, що стосуються здоров'я, розумового розвитку, доброти, рис характеру, прийняття в класі) та менше питань (близько 3 на кожній картці). Наприклад, картка про риси характеру: Я дуже працьовитий. Я працьовитий. Я ні працьовитий, ні лінивий. Я ленивий. Я дуже лінивий.

Дитина повинна умовно поставити себе на щабель, що відповідає рівню прояву у нього певної якості Від правильності проведення «Лісенки» залежить, наскільки правдивими будуть результати. Дитині дається набір карток із зображенням дітей (тварини, герої мультфільмів). Вчитель пояснює завдання: треба уявити собі, що підіймаєшся сходами. Нагорі — найздоровіший (як картці «Здоров'я»), найдобріший (на картці «Доброта»), а

внизу — найхворіший, швидше за хворий, а не здоровий, хворий, тяжко хворий. Малюку пропонується олівцем відзначити своє місце на цій шкалі. Потім дитина робить позначки на інших шкалах, відповідаючи на запитання: «Яким ти хочеш стати?», «На яку сходинку поставила тебе мама (тато, бабуся)?», «Як би оцінила тебе твоя вчителька?» У процесі складання такого рейтингу малюка потрібно запитувати: «Ти насправді такий чи хочеш таким здаватися?», щоб позбавити дитину довгих роздумів і коливань. Групова діагностика важлива визначення рівня сформованості особистісних якостей кожного члена класного колективу.

Тест «Лісенка» може проводитись у двох видах.

Інструкція: Діти в класі отримують бланки для відповідей та олівці. Вчитель на дошці малює сходи. Педагог пояснює, наприклад, що на верхній сходинці стоять добрі хлопці (при цьому дорослий вказує на 1 сходинку). Потім – добрі (показує на 2, 3 сходинки). Далі – ні добрі, ні злі (4 сходинки). Потім злі (5, 6 сходинки). На 7 щаблі – найзліші. Кожен із піддослідних повинен уявити себе на цій шкалі і позначити своє місце на драбинці кружальцем. Індивідуально. Процедура проведення така сама, тільки кожен вибір дитини слід попросити прокоментувати.

Аналіз готової «Лісенки» досить простий. Необхідно підрахувати, скільки відповідей дитина розташувала на тому чи іншому ступені.

Результат залежатиме від того, яких позицій виявилось більше.

1-ша сходинка. У малюка явно підвищена самооцінка. Але для учнів 1-х класів є нормою. Самі діти пояснюють свій вибір так: «Мама каже, що я найкращий», «Я дуже люблю себе» і т. д. Однак найчастіше випробувані ніяк не пояснюють свій вибір, тому що в цьому віці у них ще слабка здатність до рефлексії та аналізу своєї особистості. До речі, саме тому першокласникам не можна ставити бали за навчальну роботу, оскільки малюк оцінює себе через призму отриманого заохочення: «Я добрий, бо маю 3 «сонечка», «зірочки». Або «Я поганий, тому що в мене сьогодні «хмарка» з читання».

2-й, 3-й ступені. Адекватне оцінювання себе. Малюк має вже сформоване позитивне ставлення до власної особистості. Він уміє пояснити оцінку: «Я хороша, тому що допомагаю батькам у роботі по дому». Такий розвиток самооцінки є звичайним варіантом.

4-а сходинка. Самооцінка занижена. Така позиція пов'язана з тим, що у дитини порушені емоційні зв'язки з дорослими, які мають для нього ключове значення – мамою, вчителькою. «Я ні хороший, ні поганий, поганий, тому що мені не вдається красиво писати літери, а мама лає за погані оцінки. Але я швидко читаю, тому за читанням у мене вже 2 «сонечки» за тиждень» [30].

5-та, 6-а сходинки. У дитини явно занижена самооцінка, але це явище ситуативне: «Я погана, тому що на перерві забрала у Тані ляльку, і вона від образи розплакалася». Зазвичай через 1-2 дні на це питання у малюка вже буде зовсім інша відповідь, з адекватною самооцінкою. Щоправда, якщо таких відповідей у малюка більшість, тобто є сенс задуматися, адже подібна картина може означати, що у дитини порушена мотивація. І небезпека такої ситуації в тому, що негативне оцінювання власної особистості може залишитися на все життя (див. Додаток В).

4. Методика «Візерунок» Л.І.Цеханської [25].

Мета: перевірити вміння діяти за правилом. Зміст: слухаючи завдання, з'єднувати трикутники і квадрати, щоб вийшов узор.

Правила:

1. два трикутники, два квадрати або квадрат з трикутником можна з'єднувати тільки через гурток;
2. лінія нашого узору повинна йти тільки уперед;
3. кожне нове з'єднання треба починати з тієї фігурка, на якій зупинилася лінія, тоді лінія буде безперервною і в узорі не вийде проміжків.

Далі пропонується стимульний матеріал для виконання методики «Узор» і починається диктант.

Зміст диктанту:

«З'єднайте трикутник з квадратом, квадрат з трикутником, два трикутники, трикутник з квадратом, два квадрати, квадрат з трикутником, трикутник з квадратом, два квадрати, квадрат з трикутником, два трикутники, два трикутники, трикутник з квадратом».

Оцінка результатів.

Кожне правильне з'єднання зараховується за два очки. Правильними є з'єднання, відповідні диктанту. Штрафні очки (по одному) нараховуються:

1) за зайві з'єднання, не передбачені диктантом (крім тих, що знаходяться в кінці і на початку узору, що тобто передують диктант і наступних за ним);

2) за «розриви» - пропуски «зон» з'єднання - між правильними з'єднаннями.

Всі інші можливі види помилок не враховуються зовсім, оскільки їх наявність автоматично знижує кількість очок, що нараховуються. Остаточна кількість набраних балів обчислюється за рахунок різниці між кількістю правильно набраних очок і кількістю штрафних очок (з перших віднімають другі) [25].

Максимально можлива кількість очок в кожній серії - 24 (0 штрафних очок). Максимально можлива кількість очок за виконання всього завдання - 72.

Інтерпретація отриманих результатів:

- відмінний рівень - 60-72 очки - досить високий рівень уміння діяти за правилом. Може одночасно враховувати декілька правил в роботі;

- хороший рівень - 48-59 очок - уміння діяти за правилом сформоване недостатньо. Може втримувати при роботі орієнтацію тільки на одне правило;

- середній рівень - 36-47 очок - низький рівень уміння діяти за правилом. Постійно збивається і порушує правило, хоч і старається на нього орієнтуватися;

- низький рівень - менше за 36 очок - уміння діяти за правилом не сформоване (див. Додаток Г).

2.3. Психологічний та статистичний аналіз результатів констатувального експерименту

У ході проведеного дослідження з виявлення особливостей психологічної готовності дошкільників до навчання в школі були отримані наступні результати:

1. Аналіз результатів відповідей респондентів за методикою «Орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Єрасека» (модифікація тесту А. Керна) (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати дослідження методикою орієнтаційний тест шкільної зрілості Керна-Єрасека

№	Завдання	Рівень розвитку			
		Нижче норми 4-5 балів	Середній 3 бала	Вище середнього 2 бала	Високий 1 бал
1	Намалювати чоловічу фігуру	0%	25%	15%	60%
2	Скопіювати зразок	0%	10%	15%	75%
3	Змалювати точки з зразка	0%	25%	25%	50%
4	Опитувальник	0%	17%	83%	0%

Графічно результати зображені нижче (див. рис. 2.1).

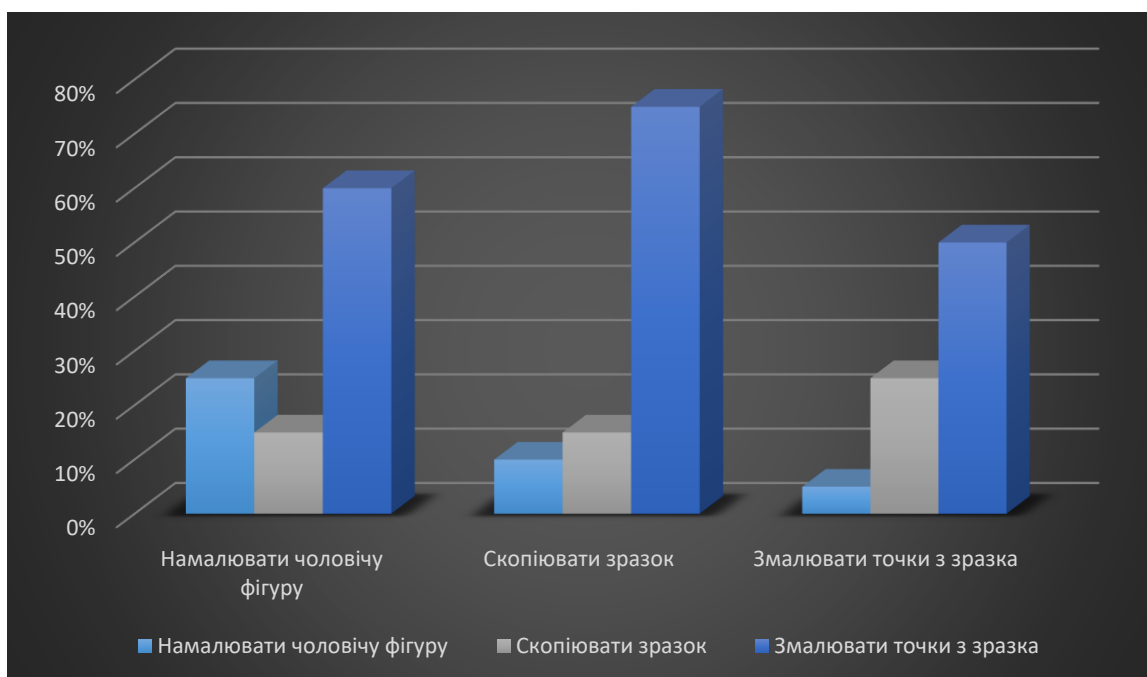

Рис. 2.1. Гістограма щодо результатів дослідження

Таким чином, представлені результати дослідження свідчать, що у дошкільнят з трьох завдань домінують такі рівні розвитку:

- Завдання №1 «намалювати чоловіка» у дошкільнят представлений високий рівень у 60% (18 осіб);
- Завдання №2 «Скопіювати зразок» у дошкільнят переважає високий рівень у 75% (21 особа),
- Завдання №3 «Змалювати крапки зі зразка» у дошкільників представлений високий рівень у 50% (15 осіб).

Результат за загальним рівнем психічного розвитку дошкільників (див. рис. 2.2).

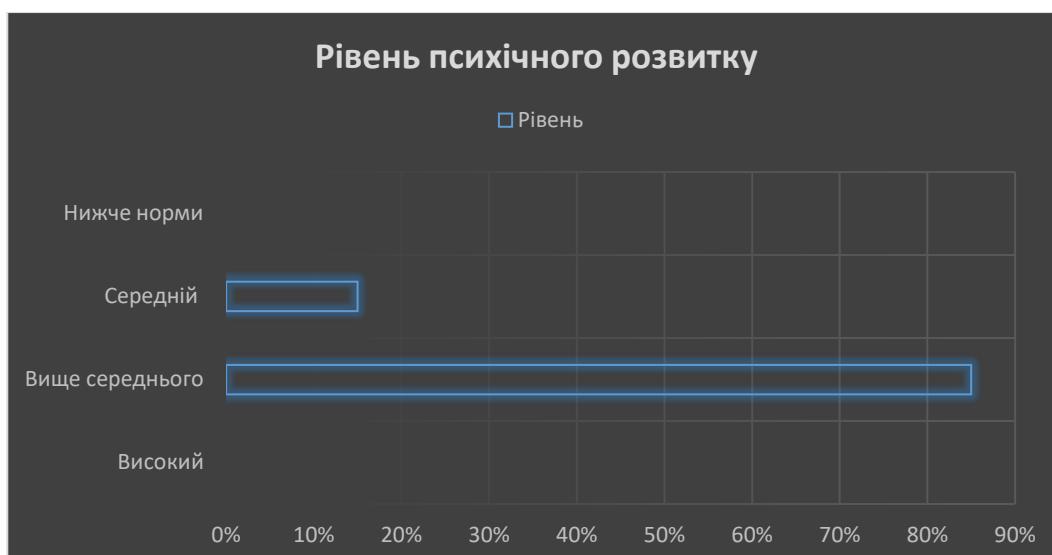

Рис. 2.2. Гістограма щодо рівню психічного розвитку дошкільників

З даної гістограми видно, що у дошкільників домінує рівень загального психічного розвитку вище середнього – 83% (25 осіб). В меншою мірою представлені: середній рівень - 17% (5 осіб). Не представлений високий та рівень нижче середнього загального психічного розвитку. Отримані результати співвідносяться з нормальним розподілом і, загалом, відповідають віковим нормам психічного розвитку дошкільників, а саме: рівень розвитку дрібної моторики, схильність до оволодіння навичками письма, рівень розвитку координації рухів руки та просторової орієнтації, а також уміння слухати, виконувати завдання за зразком, довільність психічної діяльності, уміння слухати, виконувати завдання за зразком, довільність психічної діяльності.

2. Результати відповідей респондентів за методикою «Графічний диктант» Д. Б. Ельконіна (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати дослідження методикою «Графічний диктант»

Респондент	Бали	Вміння слухати
Петро В.	13	Середній
Дмитро С.	12	Високий
Владлен У.	9	Середній

Ганна М.	10	Середній
Денис З.	11	Високий
Євген Я.	12	Високий
Аліна Х.	9	Середній
Марина В.	7	Низький
Лілія С.	7	Низький
В'ячеслав М.	11	Середній
Олександра В.	9	Низький
Дар'я Я.	13	Середній
Данило К.	10	Середній
Олена С.	7	Високий
Мілена О.	7	Високий
Сергій С.	11	Середній
Зоя К.	9	Низький
Мар'яна Д.	8	Середній
Олександр П.	15	Середній
Світлана Б.	7	Середній
Андрій Л.	13	Високий
Кристина Т.	11	Високий
Володимир Х.	14	Середній
Алла В.	15	Середній
Герман О.	13	Середній
Анастасія Ф.	14	Високий
Олексій К.	9	Високий

Графічно результати зображені нижче (див. рис. 2.3).

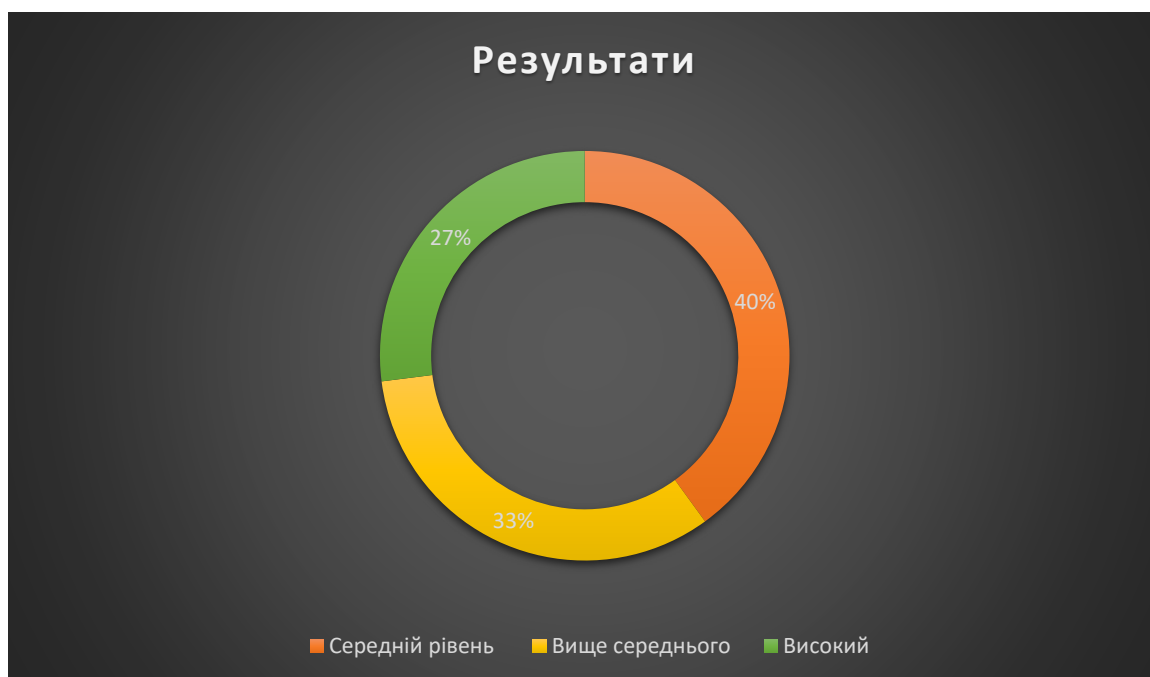

Рис. 2.3. Кругова діаграма щодо результатів дослідження

Результати дослідження показують, у 10 дітей (33%) рівень готовності до навчання в школі – вищий за середній, але не досить високий. Діти старанні, здатні до довольного виконання завдання, але потребують повторення інструкцій; у 12 дітей (40%) середній рівень готовності до навчання в школі. Ці діти відволікаються, вимагають повторення інструкцій, більше часу, але виявляють зацікавленість виконання завдань; у 8 респондентів (27%) високий рівень готовності до навчання у школі. Досить легко орієнтуються у виконанні запропонованих завдань, виявляють старанність, вміють слухати, здатні діяти за цим алгоритмом, зосереджено виконувати довольні дії.

Вміння слухати сформовано на високому рівні у 9 респондентів, ці діти слухають уважно та утримуються від висловлювання своїх емоцій, поки дорослий викладає матеріал. Вони здатні не тільки сприймати те, що їм кажуть, а й самостійно формулювати питання, що виникають по ходу вивчення матеріалу. Середній рівень виявлено у 17 респондентів, діти можуть уважно слухати інформацію, яку викладає вчитель, лише нетривалий час. 4 респондента демонструють низький рівень, діти відволікаються на будь-які

сторонні перешкоди навіть не намагаючись зосередитися на тому, що говорить дорослий.

3. Аналіз відповідей за методикою «Лісенка» Г. Щур (див. табл. 2.3.).

Таблиця 2.3

Результати дослідження методикою «Лісенка»

Респондент	Рівень самооцінки
Петро В.	Адекватна
Дмитро С.	Завищена
Владлен У.	Адекватна
Ганна М.	Адекватна
Денис З.	Завищена
Євген Я.	Занадто завищена
Аліна Х.	Завищена
Марина В.	Адекватна
Лілія С.	Адекватна
В'ячеслав М.	Адекватна
Олександра В.	Занадто завищена
Дар'я Я.	Адекватна
Данило К.	Адекватна
Олена С.	Адекватна
Мілена О.	Занадто завищена
Сергій С.	Адекватна
Зоя К.	Адекватна
Мар'яна Д.	Адекватна
Олександр П.	Завищена
Світлана Б.	Адекватна
Андрій Л.	Адекватна
Кристина Т.	Адекватна
Володимир Х.	Завищена
Алла В.	Адекватна
Герман О.	Адекватна
Анастасія Ф.	Адекватна
Олексій К.	Адекватна

Графічно результати зображені нижче (див. рис. 2.4).

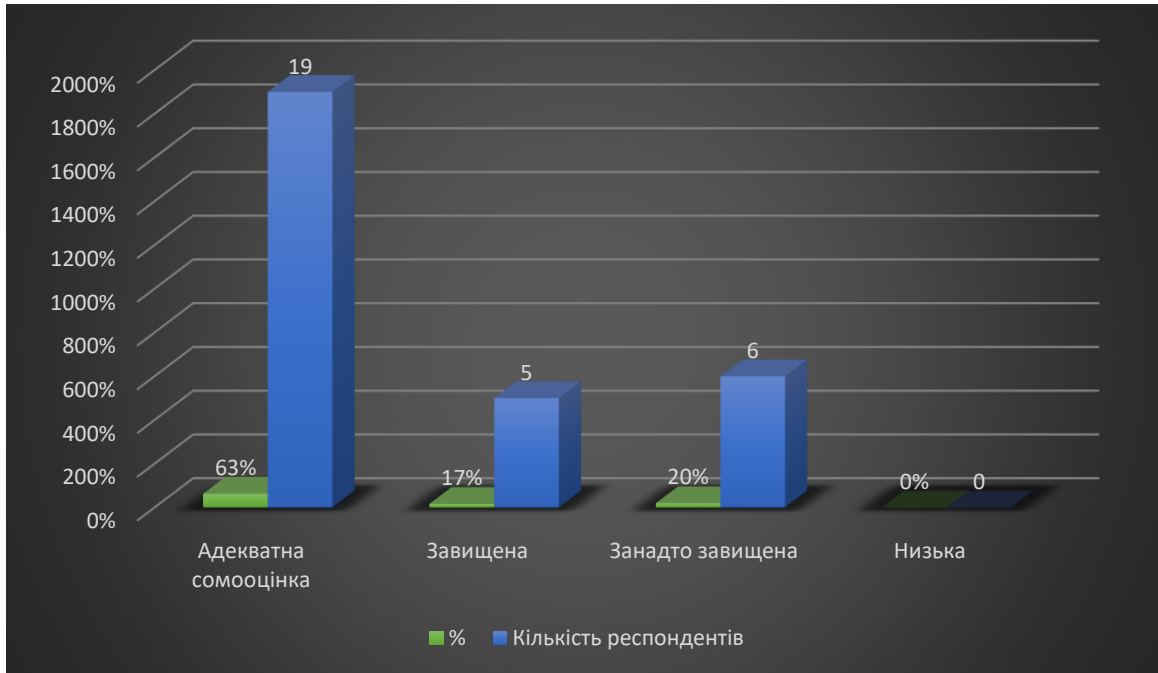

Рис. 2.4. Гістограма щодо результатів дослідження за методикою «Лісенка»

За результатами методики, у 63% респондентів адекватна самооцінка, цим дошкільникам властиво адекватно оцінювати свої дії, вони здатні до рефлексії. Упевнені в собі. Здатні самі обирати собі заняття. Можуть розважити себе самі. Вміють грати з іншими, самі організують ігри. При невдачах (наприклад, розв'язування задач) здатні аналізувати помилки і робити кілька спроб. 17% респондентів демонструють завищену самооцінку, це свідчить про те, що ці дошкільники, як правило, упевнені в собі, не визнають своїх помилок, у невдачах звинувачують оточуючих, наприклад, що винна машина, яка проїжджає, лялька, домашня тварина, або член сім'ї, групи. Ці дошкільнята з цікавістю беруться за нові справи, але швидко відволікаються, особливо, якщо виконувати завдання важко. Хочуть лідирувати, але часто це не виходить, бо схильні переслідувати досягнення власних інтересів. Дружать (частіше командують) дітьми з низькою самооцінкою. 20% респондентів виявилися з занадто завищеною самооцінкою, діти цієї групи не бачать своїх помилок, неспроможні правильно оцінити себе, свої вчинки та події.

**4. Аніліз результатів респондентів за методикою «Візерунок»
Л.І.Цеханської (див. табл. 2.4).**

Таблиця 2.4

Результати дослідження методикою «Візерунок»

Респондент	Сирі бали	Стандартні	Рівень
Петро В.	68	10	Вище середнього
Дмитро С.	60	9	Середній
Владлен У.	65	10	Вище середнього
Ганна М.	71	11	Вище середнього
Денис З.	35	5	Нижче середнього
Євген Я.	42	6	Нижче середнього
Аліна Х.	63	10	Вище середнього
Марина В.	67	10	Вище середнього
Лілія С.	70	11	Вище середнього
В'ячеслав М.	73	11	Вище середнього
Олександра В.	42	6	Нижче середнього
Дар'я Я.	33	5	Нижче середнього
Данило К.	73	11	Вище середнього
Олена С.	69	10	Вище середнього
Мілена О.	55	10	Вище середнього
Сергій С.	59	10	Вище середнього
Зоя К.	58	10	Вище середнього
Мар'яна Д.	67	10	Вище середнього
Олександр П.	73	11	Вище середнього
Світлана Б.	80	11	Вище середнього
Андрій Л.	67	10	Вище середнього
Кристина Т.	51	9	Середній
Володимир Х.	64	10	Вище середнього
Алла В.	67	10	Вище середнього
Герман О.	51	9	Середній
Анастасія Ф.	81	11	Вище середнього
Олексій К.	69	10	Вище середнього

Детальніше отримані результати зазначені у відсотках та зображені на діаграмі (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5. Кругова діаграма щодо результатів дослідження

Під час проведення цієї методики виявилось, що у 20% високий рівень уміння діяти за правилом, дошкільники здатні одночасно враховувати кілька правил у роботі. Середній рівень уміння діяти за правилом показали 14% осіб, вони здатні утримувати під час роботи орієнтацію тільки на одне правило. 20% респондентів демонструють рівень нижче середнього, тобто розвиток уміння діяти за правилом розвинено на низькому рівні. Такі дошкільники збиваються при виконанні завдань, порушують правило, хоча й намагаються на нього орієнтуватися.

Первинні підсумкові результати за психологічними критеріями готовності до школи дітей старшого дошкільного віку зображені на графіку (див. рис. 2.5).

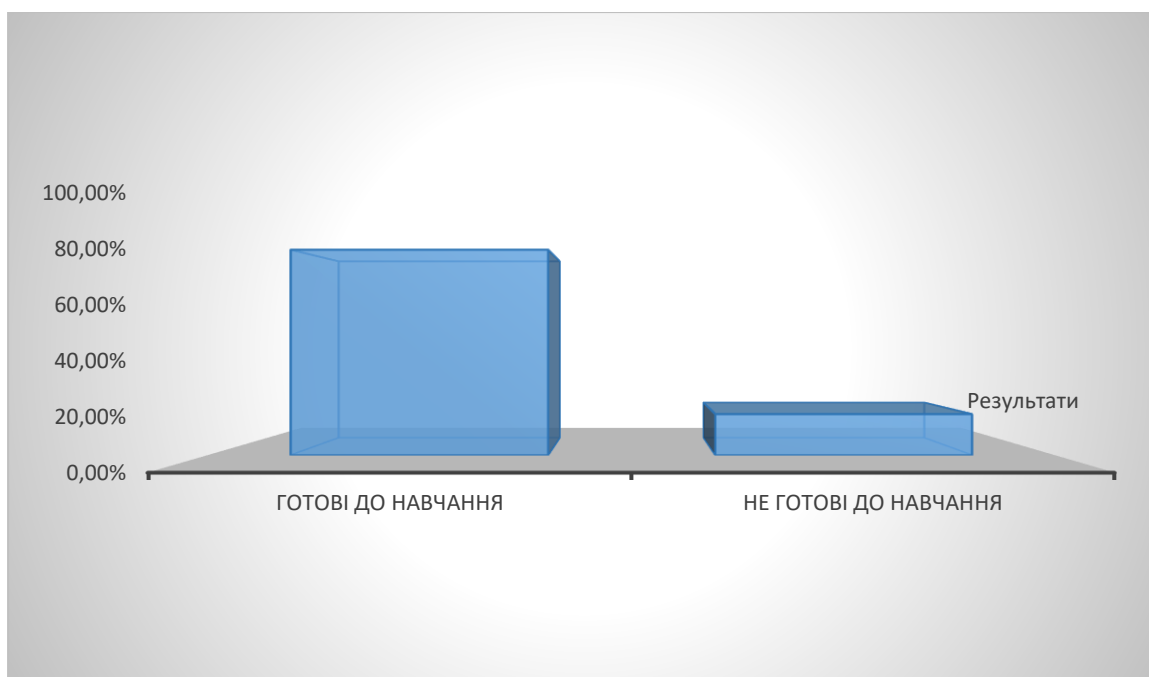

Рис. 2.5. Діаграма щодо результатів дослідження

Як видно з діаграми, серед дітей дошкільного віку, які брали участь у діагностичному дослідженні, 25 дошкільників мають високий рівень сформованості довольності уваги, розвитку зорово-моторної координації дрібних м'язів руки, здійснюють задане правило та одночасно орієнтуються на зорово-сприйнятний зразок, досить легко орієнтуються у виконанні запропонованих завдань, уміють слухати, здатні діяти за заданим алгоритмом, зосереджено виконувати довольні дії, а також респонденти цієї групи вміють планувати власні дії, передбачають результат своєї діяльності, доводять розпочату справу до кінця, за відсутності додаткової зовнішньої мотивації здатні виконувати малопривабливі, одноманітні завдання. Аналізуючи дані обстеження, можна зробити висновок, що ці діти готові (умовно готові) до функціонального навчання в школі.

Низький рівень готовності до школи демонструють 5 респондентів, ці дошкільники не зацікавлені у виконанні завдань, не уважні, не слухають дорослого та виконують завдання відповідно до своїх бажань. Можна дійти до висновку, що ця група дітей не готова до функціонального навчання у і потребує подальшого розвитку психічних процесів.

У ході аналізу результатів дослідження була виявлена категорія дітей, які потребують спеціальних заходів з формування психологічної готовності до навчання. Найбільш успішним способом роботи з цими дітьми, за наявними даними дослідження, є ігрова діяльність, яка є провідною та зрозумілою для дошкільника. Все це визначає необхідність розробки програми формування психологічної готовності дітей до навчання у школі.

2.4. Практичні рекомендації щодо оптимізації готовності дошкільника до навчання в надзвичайних умовах

Мета програми: підготовка вихованців старшого дошкільного віку до шкільного навчання, формування передумов до навчальної діяльності за допомогою ігрових завдань і вправ.

Завдання:

1. Сприяти розвитку психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення, мовлення, уяви).
2. Сприяти розвитку довільної регуляції поведінки.
3. Формувати пізнавальну активність, навчальну мотивацію.
4. Розвивати комунікативні навички
5. Сприяти успішній адаптації дитини до школи, профілактика дезадаптації, формуванню емоційно-позитивного ставлення до школи.

Структура та форма занять:

Заняття тривалістю 25-30 хвилин проводяться 1 раз на тиждень із вихованцями старшої та підготовчої до школи груп. У процесі практичної роботи допустимо як скорочення кількості ігор, так і внесення різних доповнень, відповідно до віком, станом, потребами вихованців. З кожним заняттям завдання ускладнюються: збільшується обсяг і складність матеріалу, збільшується темп виконання завдань. виконання завдань.

Цикл занять розраховано на 3 місяці (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

План занять

Номер заняття	Ціль	Зміст
№1	розвиток мислення, довільності пізнавальних психічних процесів (уваги, пам'яті), розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції.	<ol style="list-style-type: none"> 1. гра «Іменне коло» 2. гра «Бджоли» 3. Вправа «Загадки» 4. Гра «Повітря - земля - вогонь - вода» 5. Вправа «Завдання - жарти» 6. Вправа «Допоможи судді» 7. Вправа «Школа тварин» 8. Вправа «Різнокольоровий аркуш» 9. Рефлексія
№2	розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, мовлення, розширення словникового запасу, виховання здатності до узгодженої взаємодії, релаксація та розвиток уяви	<ol style="list-style-type: none"> 1. гра «Підбери парні картинки» 2. Гра «Овочі» 3. гра «Запам'ятай картинки» 4. вправа «Пурхання метелика» 5. Рефлексія

Продовж. табл. 2.5

№3	розвиток уваги, розвиток зорової пам'яті, логічного мислення та мовлення, розширення словникового запасу, виховання здатності до узгодженої взаємодії, релаксація та розвиток уяви	<ol style="list-style-type: none"> 1. гра «Постав пальчик» 2. гра «Фрукти» 3. вправа «Виклади картинку по порядку, знайди зайву картинку» 4.Вправа «Тихе озеро» 5.Рефлексія
№4	розвиток смислової та слухової пам'яті, розвиток словесно - логічного мислення, довільності уваги, розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції, підняття самооцінки.	<ol style="list-style-type: none"> 1.Вправа «Хто що згадає?». 3.Вправа «Частини доби» 4 Методика «10 слів» 5 Методика «Пари слів» 6 Вправа «Що раніше, що пізніше?». 7.Вправа «Намалюй відсутню фігуру». 8. вправа «Загадки» 9. Гра «Бджоли» 10.вправа «Завдання - жарти» 11.вправа «Що вийде?» 12.Рефлексія
№5	розвиток слухової уваги, пам'яті, мислення та мовлення, розширення словникового запасу, виховання здатності до узгодженої взаємодії, релаксація та розвиток уяви.	<ol style="list-style-type: none"> 1. гра «Що це» 2.вправа «Посуд» 3.вправа «Намалюй і закресли» 4.Вправа «Незвичайна веселка» 5.Рефлексія

Продовж. табл. 2.5

№6	розвиток смислової пам'яті, розвиток мислення, довільності уваги, розвиток математичних навичок, розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції.	<ol style="list-style-type: none"> 1. гра «Дзеркало» 2. гра «Будь уважним» 3. Вправа «Узагальнюючі слова» 4. Гра «Великий - маленький» 5. Вправа «Розповідаємо казку» 6. Вправа «Цікаві завдання». 7. Гра «Зобрази тварин» 8. Гра «Миттєва побудова» 9. Рефлексія
№7	розвиток пам'яті, розвиток мислення, довільності уваги, розвиток математичних навичок, розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції, підняття самооцінки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розминка 2. вправа «Домалюй потрібну фігуру» 3. Вправа «Викладаємо з рахункових паличок» 4. вправа «Пропущені цифри» 5. вправа «Третій зайвий» 6. вправа «Зашифровані слова» 7. Гра «Воротарі» 8. Гра «Шукаємо безглуздості» 9. Рефлексія

Продовж. табл. 2.5

№8	розвиток пам'яті, розвиток мислення, довільності уваги, розвиток математичних навичок, розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції, підняття самооцінки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розминка 2. вправа «Що потрібно восени?». 3.вправа «Розклади предмети» 4.вправа «Акваріум» 5.вправа «Викладаємо з рахункових паличок» 6.гра «Ах, який я молодець!» 7.Вправа «Домалюй до предмета-1» 8.Рефлексія
№9	розвиток мислення, пам'яті, уваги та мовлення, розширення словникового запасу, виховання здатності до узгодженої взаємодії; релаксація, розвиток уяви	<ol style="list-style-type: none"> 1. гра «Що це» 2.Гра «Транспорт» 3.Вправа «Намалюй і закресли» 4.Вправа «Що ми уявляємо, коли слухаємо музику» 5.Рефлексія

Продовж. табл. 2.5

№10	вивчення мотиваційної готовності до школи, розвиток мислення, довільності уваги та пам'яті, розвиток математичних навичок, розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції, підняття самооцінки	<p>1.вправа «Я ходжу до школи, тому що»</p> <p>3.Вправа «Знайди 5 відмінностей»</p> <p>4.Вправа «Запам'ятай за 20 секунд»</p> <p>5.вправа «Запам'ятай вірш»</p> <p>6.вправа «Дай відповідь на запитання»</p> <p>7.вправа «Розфарбуй правильно»</p> <p>8.Вправа «Продовжи ряд - 1»</p> <p>9.Вправа «Узагальнюючі слова»</p> <p>7.Рефлексія</p>
-----	--	---

Продовж. табл. 2.5

№11	розвиток опосередкованого запам'ятовування, розвиток словесно-логічного мислення, довільності уваги, розвиток математичних навичок, розвиток дрібної моторики руки, розвиток саморегуляції, формування адекватної оціночної діяльності	1.розминка 2.вправа «Знайди 10 відмінностей» 3.Вправа «Допоможи художнику» 4.Методика «Опосередковане запам'ятовування» 5.Вправа «Викладаємо з рахункових паличок» 6.Вправа «Домалюй візерунки» 7.Вправа «Пропущені цифри-2» 8.гра «Ах, який я молодець!» 9.Вправа «Оцінка» 10.Рефлексія [14]
-----	--	--

Очікуваний результат:

1. Розвиток психічних функцій (уваги, пам'яті, мислення, уяви, мови).
2. Розвиток емоційно-вольової сфери (довільність поведінки)
3. Розвиток комунікативних навичок (уміння працювати у групах)
4. Розвиток моторики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У процесі дослідження було з'ясовано, що психологічна готовність до шкільного навчання визначається насамперед для виявлення дітей, не готових до шкільного навчання, з метою проведення з ними розвиваючої роботи, спрямованої на профілактику шкільної неуспішності.

За даними дослідження було з'ясовано, що серед дітей дошкільного віку, які брали участь у діагностичному дослідженні, 25 дошкільників мають високий рівень сформованості довільності уваги, розвитку зорово-моторної координації дрібних м'язів руки, здійснюють задане правило та одночасно орієнтуються на зорово-сприйнятний зразок, досить легко орієнтуються у виконанні запропонованих завдань, уміють слухати, здатні діяти за заданим алгоритмом, зосереджено виконувати довільні дії, а також респонденти цієї групи вміють планувати власні дії, передбачають результат своєї діяльності, доводять розпочату справу до кінця, за відсутності додаткової зовнішньої мотивації здатні виконувати малопривабливі, одноманітні завдання. Аналізуючи дані обстеження, можна зробити висновок, що ці діти готові (умовно готові) до функціонального навчання в школі.

Низький рівень готовності до школи демонструють 5 респондентів, ці дошкільники не зацікавлені у виконанні завдань, не уважні, не слухають дорослого та виконують завдання відповідно до своїх бажань. Можна дійти до висновку, що ця група дітей не готова до функціонального навчання у і потребує подальшого розвитку психічних процесів.

У ході аналізу результатів дослідження була виявлена категорія дітей, які потребують спеціальних заходів з формування психологічної готовності до навчання. Найбільш успішним способом роботи з цими дітьми, за наявними даними дослідження, є ігрова діяльність, яка є провідною та зрозумілою для дошкільника. Все це визначає необхідність розробки програми формування психологічної готовності дітей до навчання у школі.

Мета розробленої програми являє собою підготовку вихованців старшого дошкільного віку до шкільного навчання, формування передумов до навчальної діяльності за допомогою ігрових завдань і вправ.

ВИСНОВОКИ

Робота була присвячена вивченню готовності дошкільника до шкільного навчання в умовах воєнного стану. Теоретико-методологічне та емпіричне дослідження показало, що дана проблема є актуальною. На підставі отриманих результатів дослідження ми можемо зробити такі висновки.

1. З'ясовано, що під психологічною готовністю до шкільного навчання розуміється необхідний і достатній рівень психологічного розвитку дитини для засвоєння шкільної програми в умовах навчання в колективі однолітків. Психологічна готовність до шкільного навчання визначається насамперед для виявлення дітей, не готових до шкільного навчання, з метою проведення з ними розвивальної роботи, спрямованої на профілактику шкільної неуспішності та дезадаптації.

Особистісна готовність включає формування в дитини готовності до прийняття нової соціальної позиції становище школяра, має коло правий і обов'язків. Ця особистісна готовність виявляється у відношенні дитини до школи, до навчальної діяльності, вчителів, себе. Готовим до шкільного навчання є дитина, яку школа залучає не зовнішньою стороною (портфель, підручники, зошити), а можливістю отримувати нові знання, що передбачає розвиток пізнавальних інтересів. Особистісна готовність передбачає певний рівень розвитку емоційної сфери дитини. До початку шкільного навчання в дитини має бути досягнуто порівняно хороша емоційна стійкість, на тлі якої можливий розвиток та перебіг навчальної діяльності.

2. Встановлено, що розвиток мовлення особистості в цьому віці зумовлений активним прагненням вивчати мову та формувати власну мовленнєву компетенцію. Вона поступово засвоює нові слова, вчиться будувати прості речення і виражати свої думки. Розвиток соціальних навичок: дошкільний вік відіграє важливу роль у формуванні соціальних навичок дитини. Вона вчиться взаємодіяти з іншими дітьми, розвиває навички співпраці, вчиться ділитися і виконувати правила.

Зростання самостійності: дошкільники активно розвивають свою самостійність. Вони навчаються самостійно вдягатися, робити прості домашні обов'язки, виконувати прості інструкції і приймати рішення. Розвиток фантазії і творчості: в цьому віці дитина активно грається, використовуючи свою уяву і фантазію. Вона може придумувати рольові ігри, будувати конструкції, малювати і творити.

Розвиток пізнавальних навичок: дошкільний вік є часом активного пізнання навколишнього світу. Діти цього віку починають цікавитися природою, тваринами, числами, літерами і поступово набувають початкові знання.

Емоційний розвиток: в дошкільному віці діти поступово навчаються розпізнавати і виражати свої емоції. Вони можуть відчувати радість, горе, образу, страх та інші почуття і навчаються взаємодіяти з ними.

Особистісний розвиток дитини дошкільного віку в екстремальних умовах існування суттєво впливає на належне формування її особистості. Інтенсивний страх, тривога, розгубленість і безпорадність є одними з ключових емоційних станів у дітей, які проживають в умовах воєнного конфлікту. Реагування дитини на травматичну подію багато в чому залежить як від розвиненості нервової системи, психологічної зрілості, так і від рівня когнітивних здібностей і темпераментальних особливостей.

Перебуваючи в екстремальній воєнній ситуації, діти переживають емоційні стани негативної модальності. А саме, головним емоційним станом дітей дошкільного віку є страх. Теоретичний аналіз цієї проблематики свідчить про необхідність постійного психологічного супроводу дітей дошкільного віку внаслідок пережитих ними психотравмуючих воєнних подій.

3. Було проведено емпіричне дослідження готовності дитини до навчання у школі та проаналізовано результати констатувального експерименту. За даними дослідження було з'ясовано, що серед дітей дошкільного віку, які брали участь у діагностичному дослідженні, 25

дошкільників (83%) у мають високий рівень сформованості довірливості уваги, розвитку зорово-моторної координації дрібних м'язів руки, здійснюють задане правило та одночасно орієнтуються на зорово-сприйнятний зразок, досить легко орієнтуються у виконанні запропонованих завдань, уміють слухати, здатні діяти за заданим алгоритмом, зосереджено виконувати довірливі дії, а також респонденти цієї групи вміють планувати власні дії, передбачають результат своєї діяльності, доводять розпочату справу до кінця, за відсутності додаткової зовнішньої мотивації здатні виконувати малопривабливі, одноманітні завдання. Аналізуючи дані обстеження, можна зробити висновок, що ці діти готові (умовно готові) до функціонального навчання в школі.

Низький рівень готовності до школи демонструють 5 респондентів (17%) ці дошкільники не зацікавлені у виконанні завдань, не уважні, не слухають дорослого та виконують завдання відповідно до своїх бажань. Можна дійти до висновку, що ця група дітей не готова до функціонального навчання у і потребує подальшого розвитку психічних процесів.

4. Розроблені практичні рекомендації щодо оптимізації готовності дошкільника до навчання в надзвичайних умовах. У ході аналізу результатів дослідження була виявлена категорія дітей, які потребують спеціальних заходів з формування психологічної готовності до навчання. Найбільш успішним способом роботи з цими дітьми, за наявними даними дослідження, є ігрова діяльність, яка є провідною та зрозумілою для дошкільника. Все це визначає необхідність розробки програми формування психологічної готовності дітей до навчання у школі.

Мета розробленої програми являє собою підготовку вихованців старшого дошкільного віку до шкільного навчання, формування передумов до навчальної діяльності за допомогою ігрових завдань і вправ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агафонова І. Н. Психологічна готовність до школи в контексті проблеми адаптації / І. Н. Агафонова. – Київ : Початкова школа. – 1999. – № 1. – С. 61-63.
2. Адаптація дітей (учнів/студентів до навчально-виховного процесу / наук. ред.: В. Г. Панок; авт. кол.: Н. В. Сосновенко, А. І. Тінякова. Видання 2-е.- К.: Український НМЦ практичної психології і соц. роботи, 2014. – 112 с.
3. Андрієвський Б. М. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі / Б. М. Андрієвський // Педагогічний альманах : [збірник наукових праць] – Херсон : РПО, 2010. – Випуск 5. – С. 6–9.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. / І. Д. Бех. – Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
5. Бех І. Д. Педагог у психологічно доцільній виховній самопрезентації. / І. Д. Бех // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік. 2014. С. 13–16.
6. Білан О. І. Методичні рекомендації для діагностики шкільної зрілості дітей 6-7 років / О. І. Білан, Т. Б. Партико, О. Є. Хома // Український освітній журнал. – 1994. – №1. – С. 13–16.
7. Богуш А. М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / А. М. Богуш., Н. А. Сєдова, Н. О. Гавриш; Науководослідний центр з проблем соціальної педагогіки та соціальної роботи АПН України, Луганський над. пед. університет Т. Шевченка. – Луганськ : Альмамагер. – 2006. – 341 с.
8. Богуш А. М. Перші кроки грамоти: передшкільний вік : навчальний посібник. / А. М. Богуш, Н. В. Маліновська – К. : Видавничий дім «Слово», 2013. – 424 с.
9. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 456 с.

10. Бушкатова Н.О. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи / [упоряд.: К. Муліка]. – Полтава : ПОІППО, 2008. – 84 с.
11. Венгер Л. А. Психологічні питання підготовки дітей до навчання в школі / Л. А. Венгер. – Дошкільне виховання, 1990 – 289 с.
12. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ / Є. Ніколаєв, Н. Арнольд, В. Сазик та ін. Київ: Фонд Конрада Аденауера, 2017. 62 с.
13. Вікова психологія: навч. посіб. / за ред. Г. С. Костюка. – К., 2000. – 273 с.
14. Ворожейка О. М. 100 цікавих ідей для проведення уроку. Харків: вид. Група «Основа», 2011. 255с.
15. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – Глава 7: Мысль и слово. – М.:Лабиринт, 2005. – 362 с.
16. Гавриш Н. В. Розумне виховання сучасних дошкільнят. Методичний посібник/ Н. В. Гавриш, О. Г. Брежнева., І. Р.Кіндрат. - К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 176 с.
17. Гільбух Ю. З. Методика контролю психічного розвитку шестирічного першокласника / Ю. З Гільбух, С. Л. Коробко, Л. О. Кондратенко // Початкова школа. – 1989. – № 9. – С. 23–29.
18. Головань Н. В. Ми готові до школи / Н. Головань. – Кіровоград, 1999. – 72 с
19. Гріньова О. М. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. / О. М. Гріньова, Л. А. Терещенко. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – 227 с
20. Губенко О. В. Особливості підготовки та адаптації пяти- та шестирічних дітей до школи / О. В. Губенко // Обдарована дитина. – 2010. – № 9. – С. 50-56.
21. Демиденко О. П. 10 порад батькам майбутніх першокласників / О. П. Демиденко // Педагогічна майстерня. – 2015. – № 12. – С. 29- 30
22. Демчук К. Б. Вплив розвивальної роботи практичного психолога на підвищення рівня психологічної готовності шестирічок до нвчання в школі

/ К. Б. Демчук // Психологічні дослідження : наук. пр. студентів соц.-псих. ф-ту / Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка ; [за ред. Л. П. Журавльової, Ю. Ю. Дем'янчук]. – Житомир, 2015. – Вип. 7. – С. 34-36.

23. Дубровіна І. В. Готовність до школи. Керівництво практичного психолога // І. В. Дубровіна – Київ : Світич 1995. – 132 с.

24. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. / Т. В. Дуткевич. – Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.

25. Журова Л. Є. Діагностика готовності дітей дошкільного віку до навчання у школі // Л. Є. Журова, Є. Е. Кочурова, М. І. Кузнєцова – Тула: Джерельце, 1999. – 832 с.

26. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби : [метод. рек.] / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. – 106 с.

27. Інтелектуальні здібності дитини / [упоряд. С. Д. Максименко, К. С. Максименко, О. П. Главник]. – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.

28. Іщенко Л. В. Логіко-математичний розвиток дітей 5–7 років : навч. посіб. // Л. В. Іщенко, – Бердянськ: БДПУ, 2010. – 144 с.

29. Коломинский Л.Л. Вчителю про психологію дітей шестирічного віку // Л.Л. Коломинский, Е.А. Панько, – Київ : Світич, – 1998. – 190 с

30. Корольчук М.С. Психодіагностика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, В.І. Осьодло; [за заг. ред. М.С.Корольчука]. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400 с.

31. Корякіна І. В. Особистісна готовність дітей 6-го року життя до школи як актуальна проблема сьогодення // І. В. Корякіна – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 3. – С. 176–185.

32. Кривоніс М. Л. Школа майбутніх відмінників. Психологічні заняття з підготовки дітей до навчання в школі / М. Л. Кривоніс. – Харків : Ранок, 2016. – 176 с.

33. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції. С. Б. Кузікова. // Навчальний посібник. – Суми .ВТД «Університетська книга» ; 2006. – 384с.
34. Ліннік О. О. Творче проектування в організації життєдіяльності шестирічок: навч.-метод. посіб. / О. О. Ліннік. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 178 с.
35. Любарська І. Ю. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи: [монографія] // І. Ю. Любарська. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 17. – 72 с.
36. Мартиненко С. М. Орієнтовані методики педагогічного діагностування рівнів готовності дитини до навчання в школі / С. М. Мартиненко // Початкова школа. – 2008. – № 2. – С. 39-41.
37. Марченко Н. А. Формування навичок міркування у дітей 5-6-річного віку // Н.А. Марченко, Херсон : РПО, – 2001. – № 2. С. 18-20.
38. Методичні рекомендації щодо впровадження циклограм діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / авт.-упор.: В. М. Горленко, Ю. А. Луценко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. – Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. –132 с.
39. Микитейчук Х. І. Підготовка дитини до школи в системі дошкільної освіти Республіки Польща : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Х. І. Микитейчук; Міністерство освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Національний університет «Львівська політехніка». – Чернівці, 2020. –217 с. – Бібліографія: с. 209–235.
40. Модернізація організації освітнього процесу в закладах поза-шкільної освіти : методичний посібник / [А.Е. Бойко, В.В. Вербицький, А.В. Корнієнко, О.В. Литовченко; за ред. В.В. Мачуського]. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 223 с.

41. Моргун В. Ф. Основи психологічної діагностики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2009. – 464 с.
42. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.
43. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 504 с.
44. Павелків Р. В. Дитяча психологія: Навч.посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академ-видав, 2008. – 432 с.
45. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія / В. Г. Панок. – Київ : Ніка-Центр, 2017. – 188с.
46. Панок В. Г. Становлення психологічної служби системи освіти в контекстів суспільних трансформацій в Україні / В. Г. Панок, Н. В. Лунченко /Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди : Психологія. – Харків : ХНПУ, 2018. – Вип. 58. – С. 8-24.
47. Проколієнко Л. М. Формування допитливості у дітей дошкільного віку. / Л. М. Проколієнко. – К.: Школа, 1979. – 88 с.
48. Проскура О. В. Як перевірити ступінь готовності вашої дитини до навчання у школі / О. В. Проскура. – Початкова школа, 1998. – № 2. – С. 14–23.
49. Проскура О. О. Підготовка дитини до розумової праці у школі // О. О. Проскура, Київ : Початкова школа. – 1997. – № 10. – С. 29-38.
50. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи/[упоряд.: К. Муліка]. — Полтава: ПОППО, 2008. — 84 с.
51. Психологічна служба : Підруч. / [В.Г.Панок (наук. ред.), А.Г.Обухівська, В.Д.Острова та ін.]. – Київ : Ніка-Центр, 2016. – 362 с.

52. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 2 / За ред. Є. І. Коваленко. – К.: Либідь, 1997. – 320 с.
53. Савчин М. В. Вікова психологія: Навчальний посібник. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав., 2006. – 360 с.
54. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. // Вибр. твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 28.
55. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
56. Черепаня Н. І. Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової освіти / Н. І. Черепаня // Педагогічний альманах : [збірник наукових праць] ; редкол. В. В. Кузьменко (голова та ін.). – Херсон : РІПО, 2011. – Випуск 9. – 68 с.
57. Anton Kurapov, Valentyna Pavlenko, Alexander Drozdov, Valentyna Bezliudna, Alexander Reznik & Richard Isralowitz (2022). Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.
58. Archiv hl. m. Prahy, Matrika zemřelých hlavního magistrátu, sign. MAG Z7, s. 277, Archiv hl. m. Prahy, Matrika zemřelých hlavního magistrátu, sign. MAG Z7, s. 277 — T. MAG Z7, MAG Z7. — С. 277, 277.
59. Berkowitz, M. What works in values education. *International Journal of Educational Research*, 2011. 50 (3), 153-158. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.003>
60. Michalak R., Misiorna E. (2004). Między rolą przedszkolaka a rolą ucznia, *Wychowanie w przedszkolu*, 8, 451–456, Warszawa: WSiP.
61. Gottman John. Emocional'nyj intellekt rebenka. Prakticheskoe rukovodstvo dlya roditel'ej [Emotional intelligence of the child. Practical guide for parents] / J. Gottman, J. Dekler. M. Mann, Ivanov and Ferber. 2017. 272 p.

62. Williams, Raymond [Henry], Williams, Raymond [Henry] // The Continuum Companion to Twentieth Century Theatre — [Continuum International Publishing Group](#), 2006. — [ISBN 978-1-84714-001-2](#)

Додаток А

Стимульний матеріал до методики «Орієнтаційний тест шкільної зрілості
Керна-Єрасека, (модифікація тесту А. Керна)».

Таблиця А1

Питання	Оцінювання
Яка тварина більше – кінь чи собака?	Кінь = 0 балів; неправильна відповідь = -5 балів
Вранці ми снідаємо, а вдень ...	Обідаємо, їмо суп, м'ясо = 0; вечеряємо, спимо і інші неправильні відповіді = -3 бали
Вдень світло, а вночі ...	Темно = 0; неправильна відповідь = -4
Небо блакитне, а трава ...	Зелена = 0; неправильна відповідь = -4
Черешні, груші, сливи, яблука – це що?	Фрукти = 1; неправильна відповідь = -1
Чому раніше, ніж пройде поїзд, опускається шлагбаум?	Щоб поїзд не зіткнувся з автомобілем; щоб ніхто не постраждав і т.д. = 0; неправильна відповідь = -1
Що таке Київ, Одеса, Львів? (Назвати будь-які міста)	Міста = 1; станції = 0; неправильна відповідь = -1
Котра година? (Показати на годиннику, справжньому чи іграшковому)	Правильно показано = 4; показано тільки цілу годину або чверть години = 3; не знає годин = 0
Маленька корова – це теля, маленька собака – це ..., маленька овечка – це ...?	Щеня, ягня = 4; тільки одна правильна відповідь = 0; неправильна відповідь = -1
Собака більше схожа на курку або кішку? Чим? Що у них спільного?	На кішку, тому що у них по 4 ноги, шерсть, хвіст, пазурі (досить одної подібності) = 0; на кішку без пояснення = -1 на курку = -3

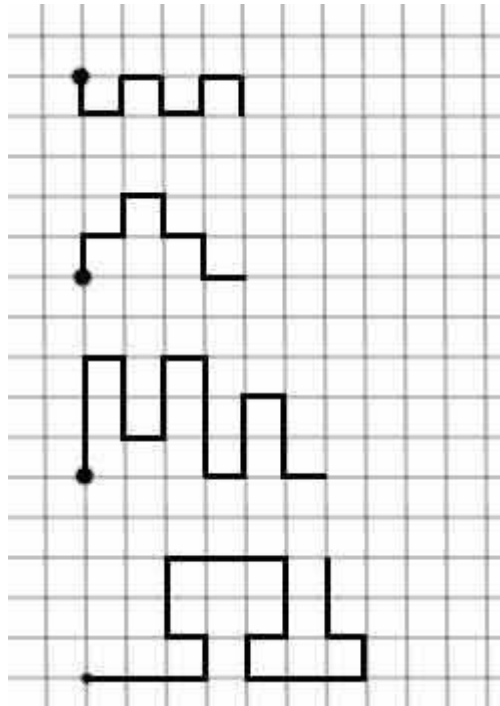
Продовж. табл. А.1

Чому у всіх автомобілях гальма?	Вказано дві причини: гальмувати з гори, зупинитися, уникати зіткнення і так далі = 1; одна причина = 0; неправильна відповідь = -1
Чим схожі один на одного молоток і сокира?	Дві загальні ознаки: вони з дерева і заліза, це інструменти, ними можна забивати цвяхи, у них є рукоятки і т.д. = 3; одна ознака = 2; неправильна відповідь = 0
Чим схожі один на одного кішка і білка?	Визначення, що це тварини або приведення двох спільних ознак: у них 4 лапи, хвости, шерсть, вони можуть лазити по деревах і т.д. = 3; одна ознака = 2; неправильна відповідь = 0
Чим відрізняються цвях і гвинт? Як би ти пізнав їх, якби вони лежали перед тобою на столі?	У гвинта нарізка (різьба, така закручена лінія навколо) = 3; гвинт вкручується, а цвях забивається або у гвинта є гайка = 2; неправильна відповідь = 0
Футбол, стрибки у висоту, теніс, плавання – це ...	Спорт (фізкультура) = 3; ігри (вправи, гімнастика, змагання) = 2; неправильна відповідь = 0
Які ти знаєш транспортні засоби?	Три наземних транспортних засоби + літак або корабель = 4; тільки три наземних транспортних засоби чи повний перелік з літаком, кораблем, але тільки після пояснення, що транспортні засоби – це те, на чому можна пересуватися = 2; неправильна відповідь = 0

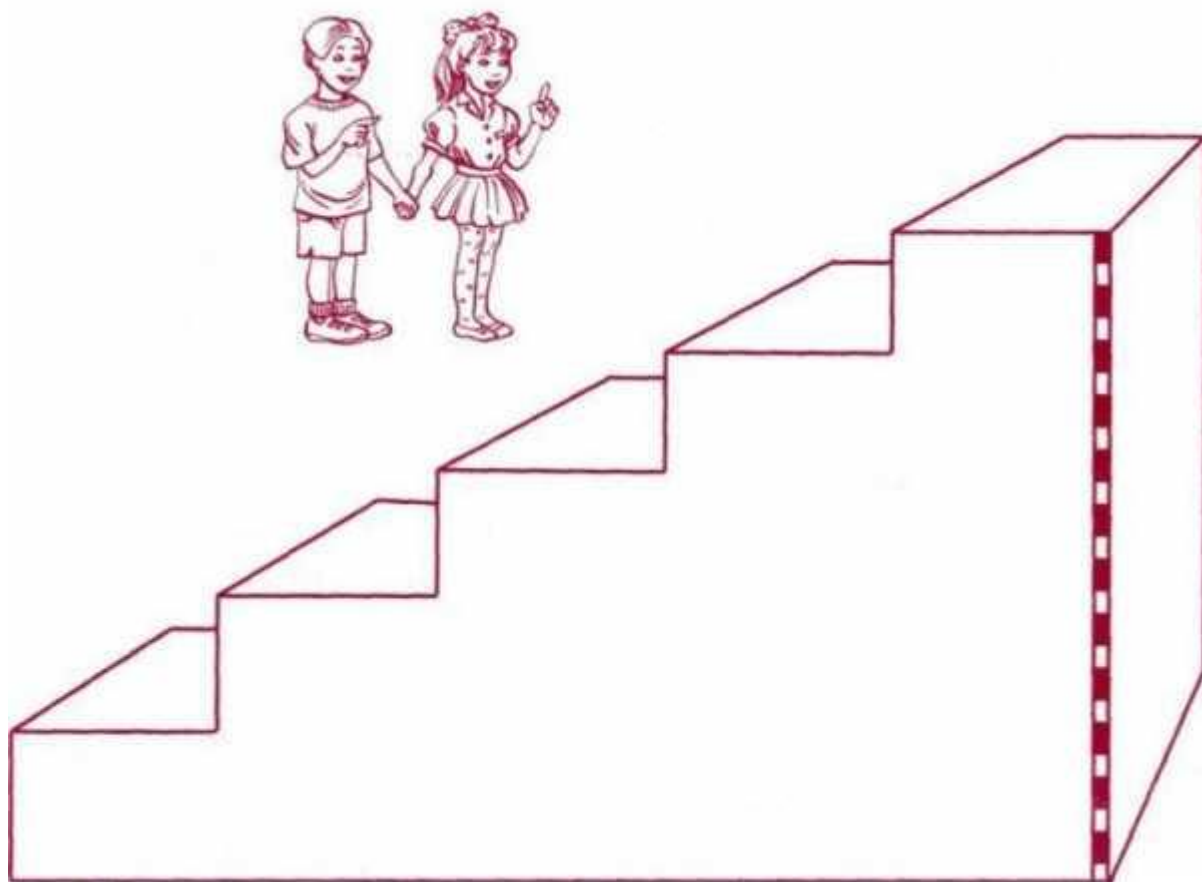
Продовж. табл. А.1

<p>Чим відрізняється старий чоловік від молодого? Яка між ними різниця?</p>	<p>Три ознаки (сиве волосся, відсутність волосся, зморшки, погано бачить, часто хворіє і т.д.) = 4; одна або дві відмінності = 2; неправильна відповідь (у нього палиця, він курить ...) = 0</p>
<p>Чому люди займаються спортом?</p>	<p>З двох причин (щоб бути здоровими, загартованими, щоб не були товстими і т.д.) = 4; одна причина = 2; неправильна відповідь (щоб щось вміти, щоб заробити гроші і т.д.) = 0</p>
<p>Чому це погано, коли хтось відхиляється від роботи?</p>	<p>Інші повинні працювати за нього (або інший вираз того, що хтось несе збиток внаслідок цього) = 4; він ледачий, мало заробляє, не може нічого купити = 2; неправильна відповідь = 0</p>
<p>Чому на лист потрібно наклеювати марку?</p>	<p>Так платять за пересилання цього листа = 5; інший, той хто отримає, повинен був би заплатити штраф = 2; неправильна відповідь = 0</p>

Стимульний матеріал до методики «Графічний диктант» Д. Б. Ельконіна

Стимульний матеріал до методики «Лісенка»

Стимульний матеріал до методики «Візерунок»

